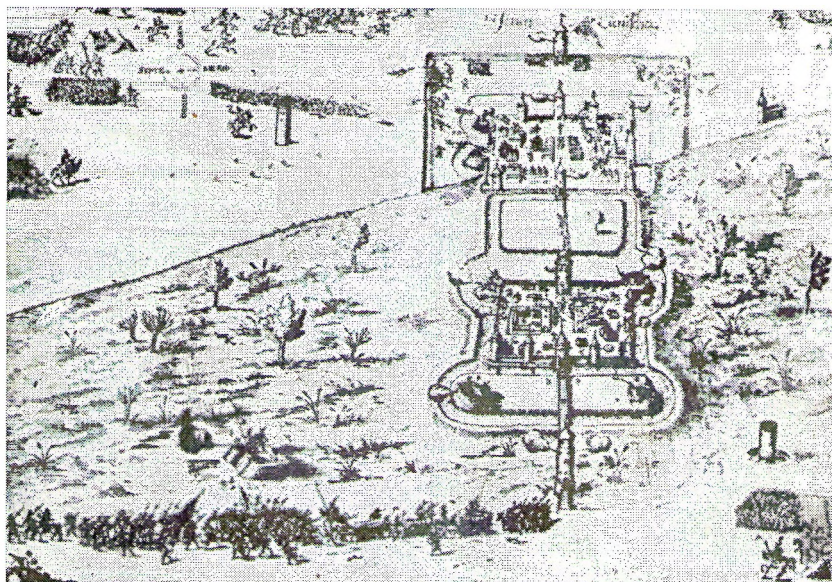

398
K 18

NAGYKANIZSAI HONISMERETI FÜZETEK

32

KARDOS FERENC

KINCSES, HARCOS KANIZSA
A törökkorhoz kötődő mondák
Nagykanizsáról és vidékéről

98
18 2010

**Készült Nagykanizsa Önkormányzata és
a Nagykanizsai Városvédő Egyesület támogatásával**

Szerkesztő: Horváth Ilona

Címlap:
Kanizsa feladása 1600-ban
Georg Keller metszete

Felelős kiadó:

NAGYKANIZSAI VÁROSVÉDŐ EGYESÜLET
Nagykanizsa, Erzsébet tér 8.
Cserti Tibor elnök

.....

Minden jog fenntartva!

ISBN
978 963 89018 2 8

Készült a Nagykanizsai Szociális Foglalkoztató Nonprofit Kft.
nyomdájában

2010
Ügyvezető: Dr. Berlinger Henrikné

Bevezető gondolatok

Előzmények és célok

Forrásvidékek

Nagykanizsa történeti mondáiról

1. A kanizsai várhoz kapcsolódó történetek

1.1. A „Barát-fa” mondája

1.2. Thury György, a legendás vitéz

1.3. Zrínyi-járások emléke Kanizsán és vidékén

1.4. Végvári történetek

1.5. Basa-dombi rózsa

1.6. Katonatemetés

1.7. Császár-rét

1.8. Cigány-berek

1.9. Kiskanizsai őrtorony

1.10. A fej nélküli táltos

2. Gördövényi szerelmi tragédia

3. Szentgyörgyvári - szentmiklósi mondák

3.1. A fehér lány

3.2. Hasszán bég háreme

3.3. Pénzvirágzás

3.4. Barátok átka

4. A Leányvár kincsei

5. A bajcsai Törökvár

6. Törökverő Inkeyek

7. A kőkecske

Bevezető gondolatok

Kedves Olvasó!

E füzetben Nagykanizsa és vidéke középkori, törökkori történeti mondái olvashatók. A mondák bizonyítják, hogy a nagykanizsai és a valamikori kanizsai várhoz tartozó dél-zalai, nyugat-somogyi nép is megfogalmazta, szöveges hagyománnyá alakította, és hosszú ideig folyamatosan tovább adta a maga történeti emlékeit. Ez a kollektív történelmi emlékezet aztán elért a 21. századig ma is fellelhető földrajzi helynévként vagy a szóbeliségben terjedő élő hagyományként. Innen az irodalomba is átkerültek mondák, amelyek hivatalos szöveggént élnek már tovább az időben. Egy város, falu mondái, anekdotái, népdalai fontos építőkövei lehetnek a helyhez kötődő identitás kialakításának, erősítésének. Hiszem, hogy ez Nagykanizsán is így van.

Már a tervezésekor kiderült, hogy a füzetbe nem fértek volna be más történeti korszakok mondái, sem a történeti korszakokhoz nem köthető mondák (például a kanizsai boszorkány- és lidérctörténetek). Ezért a török időkhöz és az azt megelőző középkori Kanizsához kötődő történetek közlésével kezdem a kanizsai mondavilág ismertetését, s csak a ma Nagykanizsa határába eső korabeli falvak eseményeit tekintem át.

A mondákhoz, mondatöredékekhez fűzött magyarázatokban arra töreksem a szövegek közlése mellett, hogy bemutassam a bennük szereplő személyek, helyek, események történelmünkben betöltött valós feladatát is.

Sok esetben – elsősorban a kanizsai helytörténeti irodalomban – nehéz megítélni egy-egy történeti leírásról, hogy az monda-e vagy szikár történeti tény. Mondaként csak azokat a történeteket közlöm, amelyekben a történelmi eseményeket szépirodalmi vagy népköltészeti formákban mesélik el.

Az idézőjelek közt a dőltbetűs írásmód az idézett, közölt monda egy változatának szövegét jelöli függetlenül attól, hogy néprajzi gyűjtésből eredő vagy szépirodalmi, helytörténeti munkában olvasható az. Azért teszem ezt a tipográfiai elkülönítést a többi idézettől, hogy a mondaszövegek és magyarázatok jól elkülöníthetővé váljanak első látásra is.

Az idézett szövegeket betűhíven, saját helyesírási módjukkál közlöm, csak a nyilvánvaló elütéseket javítom ki és néha – az érthetőség kedvéért – mai szabályok szerint központosom.

E füzetet tehát a teljesség igénye nélkül és az olvasmányosságot szem előtt tartva szerkesztettem egybe.

Előzmények és célok

Már jó ideje gyűjtöm a néprajzi adatokat, olvasom más gyűjtők közléseit, az irodalmi és tudományos említéseket, hogy Nagykanizsát és vidékét mondáin, anekdotáin keresztül is megismerhessem, megismertethessem. Egyszerre munkálkodik bennem a néprajzkutató szenvedélye, amely Dél-Zala mindenkori folklórájának felgyűjtésére és minél teljesebb tudományos megismerésére, feldolgozására összpontosul, valamint a városa iránt elkötelezett polgár érdeklődésére, amely személyes, érdekes történeteket keres és ad közre szerethető városáról, hogy otthon érezhesse magát benne.

Célom e kötetben elsősorban az, hogy a Nagykanizsa földrajzi neveihez kapcsolódó mondákat, történeteket, hiedelmeket adjam közre. Az egyszerű földrajzi nevek eredetére vagy történetére fényt vető történetek izgalmasabbá, érdekesebbé, érzékletesebbé, „élővé” teszik e neveket az itt lakók számára.

Ez a cél akkor fogalmazódott meg először, amikor az Ördög Ferenc által szerkesztett *Zala megye földrajzi nevei*¹ című, forrásértékű munkát forgattam, s e hatalmas adattár hasznosításáról és népszerűsítéséről gondolkodtam. Ma úgy látom, hogy ez a több mint fél évszázada megjelent könyv a kelletténél kevésbé ismert és kevésbé hasznosul a lokális identitást építeni szándékozó oktatásban annak ellenére, hogy ma már elektronikus formában² is elérhető.

Bátorított munkámban az a szemlélet és gyakorlat, amelyet Kunics Zsuzsanna³, Kocsis Katalin⁴, Czupi Gyula⁵ és talán leginkább Tarnóczky Attila⁶ nagy vállalkozásaiban láthatunk: a város épületeinek, köztereinek történetét mutatják be izgalmas, néhol anekdotaszerű helytörténeti adatokkal, mintegy kiemelve ezeket az épületeket az ismeretlenségből.

¹ Zala megye földrajzi nevei. Zalaegerszeg, 1964.

² www.nagykar.hu

³ Például a Kanizsai Enciklopédiában megjelent szócikkei, de Tarnóczky Attila kiadványaiban is olvashatók szövegei.

⁴ Kocsis Katalin: Nagykanizsa 100 zenei emlékhelye. Nagykanizsa, 2009.

⁵ Czupi Gyula, a Czupi Kiadó alapítója számos kötetben, többek közt az általa szerkesztett Kanizsai Almanachokban, a Halis-év-könyvben adott közre várostörténeti olvasnivalókat, de a Pannon Tükör főszerkesztőjeként (2000-2003) és Tarnóczky Attila kiadványainak gondozójaként is.

⁶ Tarnóczky Attila: Hol, mi? Kanizsai házak és lakói. Nagykanizsa, 2009. www.holmi.nagykar.hu, de említeném az általa kezdeményezett és fogalmazott, a városban látható emléktáblákat is.

Forrásvidékek

Bárki, aki majd olvassa e füzetet, előfordulhat, hogy a közölt mondát nem úgy ismeri, mint ahogy itt olvasható, sőt másokat is ismer még, amelyek bekerülhettek volna ebbe a könyvbe. Ez természetes velejárója a néphagyománynak: „ahány ház, annyi szokás”; ahány család, annyi történet ismert, és csak akkor mondhatnám teljesnek a kanizsai mondák ismeretét, ha mindenkit végigkérdezhettem volna. De biztosan lesz, akikhez már soha nem juthatok el (kivándoroltak Nagykanizsáról, elhunytak vagy egyszerűen saját életem végessége miatt). Ezért is fontos kérdés: Hogyan, honnan is gyűlhetnek ma ezek a történetek össze egy kutató, érdeklődő kezébe? Négy forrásvidékét ismerjük ma a Nagykanizsához köthető mondáknak, ezekből merítettem ebbe a füzetbe.

A forrásvidékek között – ha a ma kutatója szemszögéből nézzük – nem számít a sorrendiség.

Az *első forrásvidék* – időbeliségben mindenképp – a mindenkori jelenkor népi emlékezte, szóbeli hagyománya, amelyben minden történet csak variánsokban él. A jelenkori hagyományban még élő történetek gyűjtése fontos feladat, de tudnunk kell: ahány ember, annyiféle a leírás. Mindenki úgy tudja, ismeri, adja át, hogy az ő története az igazi, a hiteles. Ez igaz is, hiszen az ő családi hagyományában így van. De aki közli, annak tudnia kell, léteznek más, ugyanolyan „hiteles” változatok is, mint az övé.

Ma is fellelhetők, gyűjthetők még mondák a kanizsai lakosoktól, főleg a város falusias részeinek (Kiskanizsa, Miklósfá, Bajcsa, Bagola, Fakos, Sánc, Palin, Korpavár) tősgyökeres családjaitól. Ez azonban mindig a meglepetés erejével hat még a gyűjtőre is, hiszen a történetek szájról szájra adása már ritkaság. Megfigyeléseim szerint ezek a hagyományozódás szokott formái helyett (idősebbek mesélik a fiatalabbaknak társas munkákkor, nagycsaládi összejöveteleken) ez esetekben az érzelmekkel telített, a nemzetség, nagycsalád identitását erősen hangsúlyozó szoros családi (leggyakrabban édesanya – fiú, nagymama – fiúunoka) kapcsolatok megjelenési formájaként élnek tovább emléktöredékeként. („*Így mesélte a nagyanyám még gyerekkorunkban.*”⁷)

⁷ Saját gyűjtéseimkor fogalmaztak így többen is 2009-ben.

A *második forrásvidék* a gyűjtés pillanatában élő szóbeli hagyományt hitelesen és meglehetősen pontosan lejegyző néprajzi gyűjtés, amely mindig csak azt a változatot ismeri, amelyik a gyűjtés pillanatában él, gyűjthető. Nagykanizsára vonatkozóan elsősorban a Gönczi Ferenc és Kerecsényi Edit gyűjtéseiből (cédula- és gyűjtőfüzet-anyagából) és az önkéntes gyűjtőkori pályázatok többnyire diákkorú amatőr gyűjtőinek adataiból válogatható ki – sokszor töredékesen – monda, anekdota. De találunk népdallá formált, megfaragott mondákat is e vidékről (például nagy számban betyártörténeteket). E gyűjtések az adatközlő hagyományának szó szerinti leírt szövegei, nem irodalmi változatok.

Ezek a történetek nemzedékről nemzedékre hagyományozódtak évszázadokig, jó esetben addig a pillanatig, amíg leíródtak, a hagyományozódás azonban a 20. század végére a paraszti közösségek átalakulásával és a társadalom kommunikációs szokásainak megváltozásával párhuzamosan elakadt. Megritkultak azok az alkalmak (társas munkák, nagycsaládi rendezvények), amelyeken az idősebbek elmesélhették a történeteket a fiataloknak, lerövidült az erre szánt idő a családban.

E mondák, mondatöredékek azonban már nem variálódnak tovább, kövületekként őrzik azokat az állapotukat, amikor épp hallotta, ismerte őket leírójuk. A szépirodalmi művekben ráadásul ezek irodalmi színezést kaptak, irodalmi igényű szövegvariánsokká alakultak (akárcsak a mai nyelvezetre átírt valamikori népmesék vagy egykori mezei virágok hímzéseken). Hogy melyik történet hullott ki az idő rostáján, s melyik maradt meg valamelyik variánsban, az csak a véletlen műve (és nem feltétlen az ismertségé). Egy részük minden bizonnyal szépségük és eredetiségük miatt élt tovább, másik felüket egy-egy család nemzetségéhez fűződő identitása őrizte meg, s van, amelyikre csak úgy ráakadt idősek faggatása közben egy néprajzos, helytörténész.

Népköltészeti művek lévén többnyire nem ismerjük e szövegek keletkezésének idejét, okát is csak sejtjük. A ma ismert, a török hódoltság korát idéző történetek szóbeli hagyomány útján, keletkezésüktől és forrásuktól (azaz első mesélőjüktől) már távol kerülve, variálódva jegyződtek le a 19. század végétől – a 20. századon át.

A *harmadik forrásvidék* a történeti, helyismereti tematikájú szépirodalmi és dokumentumközlések. Az irodalom és a szóbeli hagyomány kéz a kézben jár a hely szellemének megörökítésében. Születtek mondák, mesék irodalmi alkotásokból és irodalmi művek regékből. A 19. és 20. század

fordulóján elsősorban Halis István⁸, Balogh János, Bátorfi Lajos és Hajgató Sándor adtak közre Nagykanizsa történetéből merítő írásaikban szépirodalmi formában megjelenő mondákat, amelyekből kitetszik: gazdag lehetett a vár és vidéke mondavilága, s érdeklődés mutatkozott iránta a polgárság részéről is. Barbarits Lajos monográfiájában Szabó Gyula például négy kiskanizsai mondát ismer, közülük hármat a török időkhöz kapcsolódót, de sajnos egyiket sem közli velünk.⁹

Nagyon érdekes a néphagyomány és a helytörténeti irodalom kapcsolata. A 19. századi lejegyzők (sem Hajgató Sándor, sem Halis István) – a korabeli szokásoknak megfelelően – nem írták le az adatközlők adatait akkor, amikor mondát közöltek, hanem mint közismert (mert valóban közismertek voltak e történetek) szövegeket közölték saját irodalmi formákba öntve. E mondák mai változatainak gyűjtésekor sok esetben tetten érhető, hogy a mai variánsban olyan helytörténeti mű folklorizálódott, azaz vált a szóbeli hagyomány részévé, amely megírásakor a korabeli folklórból erősen merített.

A *negyedik forrásvidék* Nagykanizsa helyneveinek, történeti dokumentumainak szöveggyűjteménye. Így fennmaradt teljes mondákat nem ismerünk, csak mondák, anekdoták rövid (sokszor egymondatos, egyszavas) tömörítvényét, amelyeket már megszűrt és megmaradásra ítelt a dokumentumot közlő történész, néprajzos. Jó példa erre a *Zala megye földrajzi nevei* című kiadványba bekerült népi helynévmagyarázó monda- és anekdotatörzsek. Akkor válik élővé, értelmezhetővé igazán egy ilyen említés, amikor össze tudjuk kapcsolni egy teljesebb szövegű néprajzi gyűjtéssel vagy irodalmi szöveggel.

Létezhetne egy ötödik forrásvidék is, ha nem égett volna le a második világháború végén Nagykanizsa levéltára. Más, középfő- és újkori levéltári iratokkal bőségesen rendelkező városokban sok monda, anekdota határjá-

⁸ Leginkább Halis István „Színes mozaik” (Nagykanizsa, Wajdits József, 1893.) és az általa szerkesztett „Zalai krónika” című kötetek gazdagok mondákban. E művekből Czupi Gyula több részletet is közöl a Halis-év-könyvben (Nagykanizsa, Czupi Kiadó, 2005. 56-96. oldal), valamint a „Nagykanizsa és régiója az EU-s csatlakozáskor” című műben (Nagykanizsa, Kanizsa-Infó Lapkiadó Kft., 2004. 45-58. oldal).

⁹ Szabó Gyula: Kiskanizsa az ethnografia tükrében. In: Barbarits Lajos: Nagykanizsa. Monográfia. Nagykanizsa, 335. oldal

rások, tulajdonjogi ügyek kapcsán került lejegyzésre, lett ismert, s innen kiemelve váltak később irodalmi alkotásokká.

Nagykanizsáról csak pár irategyüttes maradt fenn a hódoltság korából, elsősorban a 17. század legvégéről, a legtöbbje azonban megsemmisült. Ezért is vált kiemelkedően fontossá Halis István, de Balogh János, Bátorfi Lajos, Barbarits Lajos, Hajgató Sándor és többek munkássága, akik még látták Kanizsa levelesládáját és közöltek is belőle jó néhány iratot, szöveget kiadványaikban: a Zalai Krónikában, a Zalai Közönyben vagy éppen a Zalában. Természetesen ezek már irodalmi közlések, amelyek sajnos nem összevethetők az eredetivel (elveszettel). Ezért, ha megfelelő kritikával is, de hivatkoznak rájuk a város történetével foglalkozó kutatók.

Nagykanizsa történeti mondáiról

A város ma fellelhető történeti mondái nagyobb számban először a török korhoz kapcsolódóan születtek, majd az 1848/49-es forradalom és szabadságharc történései kapcsán keletkeztek. Jogosan vethető fel a kérdés: Miért nincs sok mondánk korábról, illetve bizonyos időszakokból, mint például a római kori Kanizsa területén élt emberekről vagy a város honfoglalás kori történetével kapcsolatosan? Ennek több oka is lehet, amelyek közül az általam fontosabbnak tartottakat említtem:

- Egy hely mondavilágának mai ismerete szoros összefüggésben áll az írásbeliség állapotával, az írott források elérhetőségével. A város levéltárának megsemmisülése miatt nem maradhattak fenn olyan helyi krónikás feljegyzések, amelyekben olvashatók lehetnének a korabeli mondák, csak azok a történetek vészelték túl e pusztulást, amelyek bekerültek – ha átdolgozva is – a helytörténeti irodalomba. A néprajzi gyűjtés is csak a 19. század végén indul meg, az akkori idők emlékezete sem nyúlik korábbra e század elejénél.

- A mondák felderítésénél sokat jelent egy-egy országos mozgalom, akció. Így az 1848/49-es forradalom és szabadságharc nagykanizsai és városkörnyéki történéseit nagyobb számban akkor sikerült felgyűjtenie Kerecsényi Editnek, a kiváló néprajzkutatónak, amikor 1948-ban, a 100 éves évforduló kapcsán országos gyűjtés indult.

- Nagykanizsa a törökkor előtt kevésbé volt országos ismeretségű mondákban is előforduló hely. Királyi sarj nem lakta, országos történelmi ese-

mény sem az Árpádok, sem az Anjouk alatt, de még Mátyás király korában sem zajlott itt annak ellenére, hogy országos tisztségeket viselők éltek Kanizsán, Zalában ebben az időszakban is. Történeti mondáink pedig e korai középkorból többnyire a mindenkori uralkodókhoz vagy nagyobb hadi eseményekhez (külpolitikai, belpolitikai küzdelmekhez) kapcsolódnak.

- A mondavilág mindig függ a hagyományozó társadalom állapotától is. Ezért fontos tudnunk, hogy a török hódoltság korában, illetve az azt követő 18. századi újratelepítések során nagymértékben átalakult a város és vidéke népeisége, amelynek saját hagyományai nem Nagykanizsát és környékét, hanem távolabbi vidékeket (például a Muraközt) idézték, az Árpád és Anjou-kori lakosság maradéka pedig nem tudhatta hatékonyan fenntartani a vidékhez köthető korabeli hagyományait.

1. A kanizsai várhoz kapcsolódó történetek

A kanizsai várhoz kapcsolódó történetek tárháza sokkal gazdagabb lehetett annál, mint ami ránk maradt a népi emlékezetben vagy a helytörténeti irodalomban, de a fennmaradtak is bizonyítják talán, hogy mennyire színes volt mondavilága a harcok legendás emlékével, szerelmi történeteivel és a basák kincseivel.

A várat Méri István tárta fel először alaposabban, erről írás is készült.¹⁰ A vár helyén épült, működött ipari üzemek felszámolásával és új építkezések okán végzett területrendezési munkálatokkal kapcsolatosan újabb eredmények is napvilágra kerültek. Legutóbb Vándor László és Száraz Csilla régészek leletmentési és feltárási munkáinak eredményeként vált pontosabbá a vár belső képéről, életéről néhány információ, így előkerült a rajta áthaladó országút burkolatának és cölöpsorának egy részlete is. Korábban, egy tervezett mélygarázsépítésnél, az Erzsébet tér északnyugati sarkán (a Török-kút felőli oldalon) találták meg a városfal sarokbástyájának és a városfalnak a régészeti nyomait.¹¹ Tehát a város és a vár építéstörténete is tartogat még új, érdekes felfedezéseket ugyanúgy, ahogy az előelőkukkanó mondák.

¹⁰ Méri István: A kanizsai várásatás. Budapest, 1988.

¹¹ Bakonyi Erzsébet: Büszkék lehetünk régészeti értékeinkre. Interjú Deák-Varga Dénes városi főépítésszel. Kanizsa Lokálpatrióta Hetilap, 2009. 04. 16.

Vannak olyan földrajzi nevek Nagykanizsa határában, amelyek a kanizsai várat idézik, néha egy esemény mellékhelyszíneként előbukkannak ugyan, de nem kapcsolódnak hozzájuk mondák, mondatöredékek. Ilyenek: *Vár út, Várallyai út, Vár fölötti dűlő, Vári rét, Vár fölötti rét*¹².

1.1. A „Barát-fa” mondája

Nagykanizsa életében sokszor játszottak fontos szerepet a ferences barátok. A „barátfa” jeles fa volt valamikor, mondája még a török előtti idők hatalmaskodásaihoz kapcsolódik. A Rozgonyi-hívek támadták Kanizsát mint a Kanizsaiak birtokát a 15. század derekán. E háborúskodás közepette bíznak meg két ferences barátot a kanizsaiak, hogy segítséget hozzon Lindváról, a mai Lendva várából, a Bánffyaktól. Balogh János¹³ 1896-ban kiadott történelmi munkájában így írja le a segítségkérést és következményét:

„Egy viharos éjszakán e célra önként vállalkozott két ferencesrendi szerzetest – páter Ignácot és Ágostont – bocsáták ki a várból, segélykérés végett Lindva várába; hogy a kérelem annál biztosabban célhoz jusson: e két derék páter két különböző irányba indult útnak. Ignácznak, ki mint jó úszó, a megáradt Zala hullámaint választja útjául, sikerült a víz sodra által segítve, a viharos koromsötét éj leple alatt a vár déli nyílásán szerencsésen kijutni és az ellenség vonalán túl szárazra vergődnie, de nem így a szegény Ágoston, ki bizván ékesszólási és rábeszélési képességeire a szárazon akart s vélt célhoz jutni, de alig, hogy az ellenséges őrvonalhoz ért, rögtön elfogták és a Rozgonyiak elé hurcolták, hol egész virradatig kínozták, vallatták, s miután semmi olyast tőle ki nem csikarhattak, mit ők óhajtottak volna, nagy zsivaly és lárma között – a várbeliek figyelmét is, hogy felhívják, egy útmenti fához vonszolták, s arra, a várbeliek szeme láttára felakasztották, minél fogva e fát, mely még igen sokáig fennállt, barátjának hívták, s a nép által bálványozva rendkívüli sok babonát fűztek hozzája. Különösen a pásztorok által tartatott szerencsésnek, mondván, hogy a mely jószágcsoport alatta delel, azt semmiféle járvány meg nem támadja.”

Nyilvánvaló, hogy a Zala folyó említése itt, de Balogh János kötetében is végig tévedés, hiszen a várat mocsaraival nyugatról körülölelő, Murába

¹² Zala megye földrajzi nevei 247. Nagykanizsa, 584-592. oldal

¹³ Balogh János: Nagy-Kanizsa város és vidékének hadtörténeti múltja. Nagykanizsa, 1896. 59. oldal

torkolló Kanizsa folyócskáról (a későbbi Principálisról) van szó. A Principálist a 20. században szabályozták és csatornává alakították, névadója a középkorban itt, a Kanizsa folyón egy szigetet birtokló Princz ispán.¹⁴ A mondában szereplő személyek (Rozgonyiak, Kanizsaiak, Bánffyak), a helynév (Lindva, a későbbi Alsólendva, a mai Lendva) valóságok.

Sajnos ennek a mondának csak nagyon halvány emlékeit sikerült megtalálnom a jelenkori néphagyományban határjelekről és határfákról gyűjtve. Három fára is (három egymástól távol lévő erdőrészen) emlékeztek adatközlőim mint barátfa vagy barátok fája, minden esetben kivégzési helyként. Van változat, amely a történetet törökökkel és Botszentgyörgy várához kapcsolódva meséli el.¹⁵

1.2. Thúry György, a legendás vitéz

Thúry György¹⁶, a legendás bajvívó, akinek alakjából a néphagyomány és a művelődéstörténeti irodalom (jelesül Takáts Sándor) „mintegy mesebeli hőst faragott”¹⁷, Nagykanizsán a vár kapitányaként harcolt a törökkel, mígnem utolsó őrhelyétől, a kanizsai vártól nem messze lévő Orosztony környékén esett el 1571-ben.

A törökök törbe csalták ott, a monda szerint egy fűzfánál. Ez a fűzfa Thúry-emlékhelyként sokáig ismert volt Orosztonyban, ma kopjafa őrzi itt az esemény emlékét a hamuházi híd mellett. A kopjafát a nagykanizsai Dr. Mező Ferenc Gimnázium készítette és állíttatta. A csata színhelyére utal a

¹⁴ Kanizsai Enciklopédia. Nagykanizsa, 1999. Palin, Princ ispán és Principális szócikkek

¹⁵ A gyűjtést 1997-ben kezdtem el, s jelenleg a határjárások, illetve erdészeti térképek segítségével azonosítom e határjeleket. A három fa egyike Szaplányosban állhatott, a másakra az Alsó-városi erdőben lévőként emlékeznek, a harmadik „valahol a berekben” lehetett. Adatközlőim egyike sem látta ezeket, csak családtagjaik elbeszéléséből ismerik. Ők az 1998-as gyűjtésemkor Kotnyek István (58 éves), Tóth Ferencné (59 éves), a 2001-es idején Horváth Zoltán (57 éves) és Horváth János (71 éves) nagykanizsai lakosok voltak.

¹⁶ A nagykanizsai múzeum névadójának, Thúry Györgynek a nevét sokféle alakban írták az eddigi évszázadokban: Thury, Thuri, Tury, Tury alak is ismeretes, a történeti és irodalomtörténeti szakirodalom azonban általánosan a „Thúry” alakot használja.

¹⁷ Müller Veronika megállapítása. In: Thúry György kanizsai kapitánysága. Nagykanizsa, Nagykanizsai Városi Tanács, Zala Megyei Tanács, 1972.

Harc-rét elnevezés is.¹⁸ A Zalasabbar határában, az orosztonyi határ mellett található „*Harc-kert*”-tel kapcsolatban is lejegyezték, hogy a „*monda szerint Thúry György itt esett el 300 vitézével a török elleni ütközetben*”.¹⁹

Thúry személyéről és utolsó csatájáról a legfőbb forrásunk ma egy krónikás ének, amelynek szerzője mai ismereteink szerint Thúry egyik deákja. E krónikából csak néhány részt idézek, hiszen a Thúry György Múzeum emlékkönyvében olvasható a teljes szöveg nagyszerű elemzéssel.²⁰ Ezen túl számtalan közismert változat élhetett. A történetet tömören egy mai internetes változathól²¹ írom, jelezve, hogy az internetes anonim szövegközlések is részei jelenkorunk folklórájának:

„A törökök gyűlölete fokról-fokra nőtt vele szemben, és bármi áron vesztére törtek. A szigetvári bég 300 katonáját áldozta be ennek érdekében. 1571. április 2-án ezek felgyújtották a Kanizsa melletti Orosztonyt és lakóit rabszolgaságba hurcolták. Thúry ennek hírére véve, Kanizsa összes, 150 főnyi lovas katonájával rajtuk ütött, és a foglyokat kiszabadította. A martalékul odadobott török sereg maradéka egy szűk völgybe húzódott, ahol az erdőben rejtőző 600 török rontott Thúry seregére. Az elkeseredett csatában a törökök foglyul akarták ejteni Thúryt. Ő a helyzetet felismerve a dicső halált választotta: életével számot adott, páncélsisakját levetette, úgy harcolt utolsó erejéig a túlerővel szemben. Thúry György abban az időben az ország első számú bajvivője volt, neve külföldön is ismertté vált, kortársai a >magyar Cidként<²² emlegették. Kortársai szerint több mint hatszáz győztes párviadalt vívott, a törökök ezért >dunántúli oroszlának< nevezték.”

¹⁸ Zala Megyei Természetbarát Szövetség

http://www.zalaturista.hu/index.php?modul=turak&valaszt=kirandul#Thury_Gyorgy_kopjafa

¹⁹ Zala megye földrajzi nevei 213/100. tétel, 515. oldal

²⁰ Eperjesi István: Névtelen szerző éneke „Az vitéz Turi György haláláról”. In: A Thúry György Múzeum jubileumi emlékkönyve 85-102. oldal.

²¹ Egy turisztikai honlapon: <http://www.geocaching.hu/caches.geo?id=2282>

²² Rodrigo Diaz de Vivar, közismert nevén El Cid, a 11. századi Spanyolországban hadvezér, a mórok elleni felszabadító háború vezéralakja. 1092-ben Valencia elfoglalója és 1099-ig, haláláig védője. Legendás halála (megsebesült, holttestét lóra kötöztette és a csatamezőre vezettette) történetéből film is készült. Hős tetteiről népdalok, románcok keletkeztek már a 12. századtól, több irodalmi mű ihletője is volt (Lope de Vega, Guillén de Castro, Corneille). Jellemző a korszakra, hogy El Cid korábban harcolt a mórok oldalán is.

A beszámoló történeti összefoglaló, de mondai-szépirodalmi elemként értékelhető benne a következő mondat: „*Ő a helyzetet felismerve a dicső halált választotta: életével számot adott, páncélsisakját levetette, úgy harcolt utolsó erejéig a túlerővel szemben*”.

Müller Veronika így ír az addig megjelent Thúry-irodalomról 1972-ben: „Eddigi történeti irodalmunk sem Kanizsa középkori történetével, sem Thúry Györggyel nem foglalkozott kellőképpen. Érdemlegesen Thúry György pályájáról csak Takáts Sándor írt, aki a végvári életet jól ismerő művelődéstörténészként pontos levéltári forrásokra támaszkodva mutatta be a kiváló harcos életét, működését, de kanizsai tevékenységével különösből nem foglalkozott. Történeti szemléletéből következően túl nagy szerepet adott a hősnek, nem vette figyelembe a nép aktív szerepét, és mintegy mesebeli hőst faragott Thúryból.”²³ Müller Veronika e megállapítása helyes is, de azzal a kiegészítéssel, hogy a krónikás hagyományban és valószínűsíthetően a korabeli néphagyományban éppen a nép aktív emléke tartotta fenn a hős Thúry alakját. Mindezt jól jelzi Takáts írása:

„*Ez a derék fiú mint közlegény kezdte pályáját és saját erejéből küzdötte föl magát a főkapitányi tisztségig. Hatalmas termetű, nagy erejű vitéz volt... Egyenes és szókimondó ember volt ő, aki a kétszínűsködést sohasem ismerte... Rátartó és büszke az ellenséggel szemben, de szerény és alázatos az övéi között... Minden vitézét testvérének, felebarátjának tartja... Hódol a becsületnek és a tisztességnek... az üres hiúságot nem ismeri.*”²⁴

Több helyütt is emlegetik Thúry alacsony származását – többnyire Takáts Sándor nyomán –, s így alakja, karriere amolyan mesebeli királlyá lett szegénylegényt idéz. Egyébiránt sem a 16. században, sem utána nem csorbított a róla alkotott képen, hogy írni, olvasni nem tudott.²⁵ Kiterjedt levelezéseit íródeákjai folytatták. E deákok azonban nemcsak a levelezéssel foglalatalkodhattak, hanem a krónikák első szövegeit is ők alkothatták, miközben harcoltak is urukkal becsületesen. Ilyen deák volt Balaskó Vince és György, akik Thúry György utolsó csatájában vezérükkel együtt estek el, és ama névtelen deák, aki szemtanúként megírta fent említett krónikáját az

²³ Müller Veronika: Thúry György kanizsai kapitánysága. Nagykanizsa, Nagykanizsai Városi Tanács, Zala Megyei Tanács, 1972.

²⁴ A nagy Thúry György. In: Takáts Sándor Végvári vitézek – szegénylegények. Budapest, 1951. Ugyanez a tanulmány megjelent a Bajvívó Magyarok című kötetben is 1979-ben, itt az idézet a 218-219. oldalakon olvasható. (A későbbiekben mindig – a tanulmányból idézvé – e kötet megfelelő oldalszámát adom meg.)

²⁵ Takáts Sándor i.m. 220. oldal

utolsó csatáról, és akit Takáts Sándor nyomán Dézsi Lajos Alistáli Mártonnal azonosít. Horváth János a vezér szűk köréhez tartozó ismeretlen deáknak tartja, míg Eperjesi István az eposzt elemző és az előbbi véleményeket is felsoroló tanulmányában nem Thúry csapatához, hanem az egyik segédcsaphoz tartozó, de a Szigeti veszedelmet és Kanizsa papjának, Szeremlyéni Mihálynak 1551-ben írt bibliai művét jól ismerő, dél-zalai kifejezéseket és valószínűleg az itteni protestáns hagyományt is használó deákot gondol szerzőnek.²⁶

A Thúry halálát megörökítő krónikás éneket legutóbb Eperjesi István mutatta be irodalomtörténeti és stilisztikai szempontból, amelyben írja, hogy az 1571-ben vagy nem sokkal utána keletkezett eposzt a „Lugossykódex tartotta fenn, nyomtatásban pedig egy egykorúnak vélt debreceni kiadvány.”²⁷

Takáts Sándor már említett tanulmányában így ír – nem száraz történeti szöveggént, hanem fordulatosan, mondaszerűen elbeszélve – a Thúry halálát kísérő különböző feltételezésekről és magáról az eseményekről:

„Ha valaki, úgy Thúry György ugyancsak ismerte a törökök lesvetéseit, leshárításait, s csalóka harcmódjának minden csinját-bínját. És annyi jó vitézünkkel egyetemben mégis áldozata lett ő a török ravaszágnak. Mindent megkísértettek ezek, hogy Thúry Györgytől szabaduljanak. Sok jó török vitéz törte azon a fejét, mint foghatná el élve Thúry Györgyöt. Hiszen minden török tiszt tudta, hogy ez esetben hazájában örök hírre és dicsőségre teszen szert. És úgy télvíz idején ugyancsak kovácsolgatták a terveket. Hogy a vállalkozási kedv még jobban fölébredjen köztük, maga a szultán is ígéretekkel telt levélben biztatta őket. A Kanizsa körül fekvő török végházak tisztjei jól tudták, hogy Kanizsa palánkjai düledezőfélben vannak, s hogy magában a várban a kevés és fizetetlen katonaság élelem és ruha nélkül szűkölködik. Elérkezettnek látták tehát az időt Thúry György megtámadására. Olyan időre tűzték ki a támadást, mikor még jórészt vizes hó borítá a földet, s amikor a bevett szokás szerint a törökök harcolni nem szoktak. A török támadás tervezője Ali szigetvári bég volt, aki természetesen a szomszéd török bégeket is beavatta a támadás titkába. Forgách Ferenc szerint a szigetvári bég levelekben és titkos kémjei segítségével többször tudtára adta Thúry Györgynek, hogy ő keresztény szülők gyermeke, és legfőbb kívánsága, hogy újra e hitnek követője lehessen. A ravasz török addig íroga-

²⁶ Eperjesi István i.m. 96-98. oldal

²⁷ Eperjesi István: Névtelen szerző éneke „Az vitéz Turi György haláláról”. In: A Thúry György Múzeum jubileumi emlékkönyve 85. oldal.

tott, s addig küldözgette embereit Thúryhoz, míg végre ez hitelt adott neki. Thúry értesítette a dologról Miksa királyt is, aki helyeselte a béggel való egyezkedést. A szigeti bég ezután napot tűzött ki a találkozásra. Az egyezés szerint ő előbb leölette volna a szigeti őrséget, aztán hűségesküt tett volna Miksának. Forgách szerint Thúry csakugyan megjelent a kitűzött helyen, ahol aztán a törökök körülfojták és megölték. A hős Forgách Simon minderre azt a megjegyzést tette, hogy "ez a narratio nem igaz"! Aztán ő maga leírja, mint történt Thúry György halála. Mi lehetségesnek tartjuk a szigetvári bégnek Forgáchtól előadott cselfogását, hiszen a hódoltság korában akárhányszor megesett ilyesmi. Ez azonban semmi összefüggésben sem volt Thúry György vezetés csatájával. Ennek leírását hűségesen előadja a halálról szóló verses munka, melyet szemtamú: Thúry György deákja írt volt. S amit e deák versekben összeírt, azt Istvánffynek és Forgách Simonnak följegyzései is megerősítik. Ezek szerint Ali bég nagy erővel kiküldé Malkucs agát, hogy a Zalaságban rablást tegyen, s így a kanizsaiakat kicsalja. A török lest pedig Oroszton falu mellett az erdőben állította föl. Itt állott a fehérvári őrségen kívül a szigetvári bég egész népével, valamint a koppányi és a pécsi bégek csapatai. Forgách Simon tehát hibásan írja, hogy csak a fehérvári szandzsák bég hada volt ott. Maga Mehemet nagyvezér is elismeri, hogy a pécsi, koppányi, szigeti bégek csapatai is ott voltak. S Mehemet a törökök e támadását azzal indokolja, hogy Thúry György soha nem maradt nyugton; minden harcnak ő volt a kezdeményezője; ő minden utat megszállva tartott, s mindig leskelődött. A XVI. század szokása szerint a törökök felállítván a deréklest, 300 lovas törököt martalékul előre küldtek, hogy a kanizsaiakat maguk után csalják. Ez a 300 török lovas Kapor-nak felé száguldott. Thúry György az emelkedő füstből és lángból hamar észrevette, merre pusztít a török. Azonnal lóra ült, s annyi csatán forgott és próbált lovasaival sietve vágatott a szegénység védelmére. Thúry a rabló török csapatot hamar szétveri. A foglyokat kiszabadítván, lóhalálban úzi a menekvő török lovasságot. Hirtelen aztán (Oroszton falu mellett) szemben találja magát a törökök deréklesével. Az erdőből minden oldalról tódul kifelé a török. Kétségbeesett küzdelem fejlődik ki. Thúry György és vitézei erősen tartják magukat, s nagy pusztítást visznek végbe az ellenség sorai közt. Már-már sikerül nekik visszanyomniok a támadókat, mikor Malkucs hatszáz pihent lovassal a hátrálók segítségére jön. A túlnyomó erő visszanyomja a mieinket a sáros völgybe, hol a lovak szárig, sőt hasig süppedtek a posványos iszapba. Thúry György lovát elvesztvén, a mocsárba esett. Páncélban lévén, csak nagy nehezen gázolt ki a sárból. Vida nevű apródja, látván ura veszedelmét, a már elesett Vitéz György deák lovát viszi hozzá és

segíti felülni. Thúry György fél lábbal már a kengyelben volt, mikor a törökök körülfojták, s szép szóval megadásra szólítják. A felszólításra Thúry a pallosával közéjük vágván, így kiáltott: >Ebek, engöm pórázon nem hordoztok, / Egyik helyről másikra nem hurcoltok.< Aztán keményen harcolt a körülötte zsbongó törökök ellen. Bár több lovat s embert levágott, a törökök mégsem ölték őt meg, mert mindenáron élve akarták őt kézre keríteni. Thúry, jól tudván, mi a töröknek a célja, nehéz sisakját letevé, hogy így könnyebben kapjon halálos sebet. Aztán tovább küzdött. A törökök csak lábait sebesítették meg, s inait ökleledezték, hogy elesvén, megfoghassák őt. De Thúry állva maradt s tovább harcolt. Mivel a törökök belátták, hogy élve nem foghatják el őt, végre a fejét sebesítették meg. S a nagy hős, korának legelső vívója, végre kiadta lelkét. A törökök fejét vették s kifosztott testét otthagyták.

Zrínyi György, hallván a kanizsaiak harcát, lovasságával lóhalálában sietett Thúry György megsegítésére. Kopjás hada azonban későn érkezett. Mikor Zrínyi megtalálta Thúry testét, könnyekre fakadt. Mint atyját és jótövjét megsíratván, a holtestet csapataival Kanizsára vitette. Onnét temették azután el. Sírja fölé kupolás kápolnát emeltek, mely kápolna még 1664-ben is fennállott. „²⁸

E hosszabb idézetből is kitetszik, Thúry sírját Nagykanizsán kell keresnünk, méghozzá olyan helyet, ahova csak a testét temették. Fejét ugyanis hadizsákmányként a törökök Konstantinápolyba szállították, s az esetről a leghitelesebb szemtanúk, Carolus Rym és Gaspar Minquith követek 1571. június 19-én ekképpen számolnak be:

„Jelen hónap 10-én Őfensége boldog emlékezetű kanizsai kapitányának Thury György úrnak a fejét igen sok csapástól megcsonkítva és szétdarabolva, majd összevarrva a közös diván elé hozták kilenc más fejjel együtt, valamint 14 fogollyal, 3 zászlóval és két kézidobbal. A basa Thury fejét kézbe vette, gondosan megtekintette, szakállát megsimogatta, majd meghagyta, hogy Thury György fejét vigyék ki a bűnös foglyokkal együtt a háromevezős hajókhöz és tisztességgel temessék el. „²⁹

Visszatérve a kanizsai kápolnára: hős ellenfelük emlékét a törökök anynyira tisztelték, hogy még több mint száz esztendeig ehhez a kápolnához

²⁸ Takáts Sándor i.m. 250-251. oldal

²⁹ Vándor László, 1996. i.m. 304. oldal

egy újjal sem nyúltak, azt a török kiűzésekor a császári hadak pusztították el.³⁰

Nagykanizsa főépítésze, Deák-Varga Dénes a legújabb nagykanizsai feltárásokat összegző nyilatkozatában így ír Thury egykorú sírjáról: „Vándor László legújabb ásatai során került elő a Garay utca északi oldalán lévő benzinkúttól északkeletre, illetve a GE gázfogadójától délkeletre fekvő beépítetlen telken a korabeli oklevelekből jól ismert Kanizsa középkori ferences kolostorának és templomának maradványa. A lelőhely korábban is ismert volt, de sokáig nem sikerült egyértelműen azonosítani. Az újabb ásatai azonban egyértelműen kolostorra utaló maradványokra bukkant, így e helyen csakis az 1374 előtt, a Kanizsai család által alapított, Szűz Mária tiszteletére szentelt ferences kolostor állhatott. Ebből következő új felismerés viszont, hogy Kanizsa középkori, Szent Margitról elnevezett, egy ábrázoláson kör alakú plébániatemploma³¹ – ahová a korabeli feljegyzések szerint Thury György holttestét is temették – nagy valószínűséggel a Magyar utca - Dózsa György utca csomópontja környékén ismert középkori temető területén állhatott.”³² Balogh János ezt a mai Inkey-kápolna elődjével azonosítja: „*Zrinyi György...a vártól északra, a mai 'Szűz-Bolt' dombon, ahová jelenleg az Inkey család temetkezik, díszes köralakú kápolnát emeltetett, a vár főterén pedig minden magyar buzdítására emlékoszlopot állíttatott.*”³³

Korábban e kolostort Méri István alapján maga Vándor László is a kerített város déli oldalára, a mai ferences kolostor és az Erzsébet tér közé helyezte.³⁴ A történet szempontjából mindegy, hol is helyezkedett el a kolostor és a kápolna, a példa azonban jól mutatja, hogy a városfal véletlenszerű megtalálása (egy mélygarázsépítés nyomán) és az autóút – autópálya vonalán folyó feltárások újra rajzolták Nagykanizsa hódoltságkori, eddig ismert topográfiaját.

Takáts Sándor leírásában olyan részletekre tér ki (részben a források, részben más közlések alapján), amelyek a történetet mondaszerűvé, drámaivá teszik. Az, hogy a hős a szegénység vagy az adózó, élelmet adó falvai

³⁰ Vándor László, 1996. i.m. 304. oldal. Takáts Sándor: Régi idők, régi emberek (Budapest, 1922.) című művére hivatkozik (Katonatemetés a török világban). Látható a kápolna ábrázolása Kanizsa 1664. évi ostromának térképén. Közli: Méri. XXXVI. tábla.

³¹ Első említése: 1275. A mocsár keleti oldalán feküdhett. Vándor László, 1996. i.m. 266. oldal

³² Bakonyi Erzsébet i.m.

³³ Balogh János i.m. 87. oldal

³⁴ Vándor László, 1996. i.m. 265. oldal

védelmére kelt-e harcra, az, hogy azért vette-e le sisakját, mert úgy számított, mindenképpen élve akarják elfogni, vagy a harc hevében már minden mindegy alapon vette-e le, vagy épp hősiességét és végsőkig elszántságát kimutatandó, nem tudhatjuk.

De lássuk a már említett eposz Thúry-képét! Az íródeák a csatakiáltással kezd, majd érzékelteti a rettenetes túlerőt (a mesékben óriásokot, itt rengeteg törököt kell legyőzni), amely valóságosan is megvolt a csatában, ha nem is az eposzi arányban:

„28.

Nagy fenszóval ők Jézust kiáltanak,
Fejenkint az törökre rohanának,
Csuda nagy viadalt velők tártának,
De végre miattok megrontatának.

29.

Hát ím mindönfelől nagy sietséggel
Szántalan törökök rettenetességgel,
Valahová embör nézhet szemével,
Mindenfelől rakva az ellenséggel.”³⁵

A következő strófák leírják az ütközet lefolyását a végső küzdelemig – meghatározva a helyszínt is – nagyon érzékletesen. Itt hangzik el a Takáts Sándor által is megemlített kiáltás Thúry szájából, aki nem akarja megadni magát – a halálig való küzdelmet választva.

„35.

>Ebek, engem pórázon nem hordoztok,
Egyik helyről másikra nem hurcoltok,
Azt ti soha még csak se gondoljátok,
Ebek, engem vagy kinek látotok?<

36.

Ottan ő véges pallosát ragadá,
Egynéhányat csak gyorsan lecsapdosa,
Valameddig önnönmagát birhatá,
Mindhalálig vitéz módra vitt vala...

40.

De lám az jó vitéz magát gondolá,
Az egyik kezében fegyverét fogá,
Az másikkal az sisakot megoldá,
Kész meghalni, fejéből el-kirázá.

³⁵ Eperjesi István i.m. 97. oldal

41.

Mind halálíg csak Jézust kiált vala,
Az ellenségöt igen vágja vala,
Sokat környüle lehullatott vala
Az hitetlen vakmerő pogányokba.”³⁶

A küzdelem leírása a helyszín megemlégtésével ér véget:

„42.

Lőn az viadal Alsó-Oroszlánál,
Ugyanottan az kis folyó pataknál,
Veszedelme történek ott az Sárnál,
Így feje vétetik ott az fűzfánál.”³⁷

Az egykorú Thúry-emlékészek tehát a hőst ábrázolják mint a kereszténységet védők egyik legkiválóbbikát, aki hatalmas túlerővel is elbír, s aki nemesebb erkölcsi tulajdonságokkal rendelkezik minden kortársánál, még Zrínyi Miklósnál is.³⁸ Legendás alakját krónikás énekekben is megidézik, amelyek közül az elemzett eposzba a hős utolsó csatája is bekerült. E krónika rokonságot mutat a Szigeti veszedelemmel és Tinódi krónikás énekeivel.

1.3. Zrínyi-járások emléke Kanizsán és vidékén

A Zrínyiek is megfordultak Nagykanizsán és környékén. A Zrínyiek emlékét őrző fákat ma már mind Zrínyi Miklóssal, a költővel és hadvezérrel kapcsolják össze az emlékezők, pedig leginkább Zrínyi Miklós, a szigetvári hős fia, György harcolt itt, aki a vár parancsnoka is volt mint kanizsai főkapitány, először 1574. augusztus 10 - 1575. december 4. között, majd 1583-1590 között.³⁹

Balogh János említi, hogy amikor Ulema pasa⁴⁰ Kanizsára tört, a mezei ütközetből a várba menekült Zrínyi Miklós irányította tüzéség szétlőtte a

³⁶ Eperjesi István i.m. 97-98. oldal

³⁷ Eperjesi István i.m. 98. oldal

³⁸ Takáts Sándor i.m. 226. oldal

³⁹ Vándor László, 1996. i.m. 323. oldal

⁴⁰ Vándor László, 1996. i.m. 279. oldal. 1543-44-ben Ulman bég dűlta a Dunántúlt.

pasa táborát: a lövegek „legnagyobb részét egyiktől a másikhoz futva maga Zrínyi irányította”.⁴¹

Zrínyi Miklósról, a költőről fennmaradt, hogy „jobbágyoknak öltözött Zrínyi Miklós és úgy lopódzott be a kanizsai várba, mintha környéki pór lenne, aki adót akar fizetni. Eközben mindent kikémlelt, amire szüksége volt, aztán monogrammos buzogányát bizonyosságul a várkapu belső szögletébe akasztva, ahogyan jött, úgy ki is jutott. Másnap mindezt levélben jelentette be a kanizsai beglerbégeknek, egyúttal azonban a budai basának is. Ali beglerbéget nyomban el is helyezték Kanizsáról.”⁴²

Homokkomáromban a Zrínyi-fa egy hársfa volt, a hagyomány szerint Zrínyi Miklós pihent valamikor alatta.⁴³ Ma emlékhely van itt, a település Zsigárd felé eső részén. Beleznán Zrínyi-kút⁴⁴ (Zrínyi-forrás, horvátul is ismerik: Zrinszkijov zdenec) őrzi emlékét. A fát a zsigárdiak és a paliniak is magukénak vallották.

1.4. Végvári történetek

A kanizsai végvári életről a paraszti szájhagyományban élő mondát eddig nem találtam a lejegyzett néprajzi adatok közt, sem a ma létező szájhagyományban. Azonban vannak olyan 18. és 19. századi eleji történeti leírások, amelyek a történelmi eseményeket mondaszerűen, színesen mutatják be. Kanizsa várával kapcsolatosan két érzékletes példát idézek, felhívandó a figyelmet a történeti irodalomban olvasható dolgokra.

Sokan úgy vélik: a történészek csak száraz történeti tényeket sorolnak. Az alább idézett két történet is bizonyítja: a történeti folyamatok leírásakor az összefoglalót készítő történészek is igyekeztek minden olyan leírást közölni, amelyek érzékletesen mutatják be az eseményeket. Ezek olyan korabeli szerzők beszámolóin alapulnak, mint például Istvánffy Miklós, akinek testvére, István a kanizsai huszárság tisztikarának tagja volt Tahy Gábor várkapitánysága idején, s akit a törökök törbe is csaltak.⁴⁵ Ebből következően Istvánffy Miklósnak pontos képe lehetett a korabeli kanizsai történekről, de nem jellemezhetette az a forráskritika is, amelyik csak a 20. szá-

⁴¹ Balogh János i.m. 69. oldal

⁴² Barbarits Lajos i.m. 19. oldal

⁴³ Zala megye földrajzi nevei 569. oldal

⁴⁴ Zala megye földrajzi nevei 612. oldal

⁴⁵ Vándor László, 1996. i.m. 314. oldal

zadtól honosodik meg a magyar történetírásban. A korabeli beszámolók történelmi szemmel mindenkori tudásuk szerint hiteles vagy hitelesnek vélt részeit közlik a történészek.

Az első történet egy cseles várfoglalási kísérlet:

„...de minekutánna Alapi Gáspár leve utánna a' Fő Kapitány, ki kémlélvén az Ozmanok, hogy a' mieink, 's kivált Alapi, a' farsangi mulatozásban nagyon el merült volna, tsalárdság által, bé rohanának a' Városba, 's mindeneket fel törvén, prédával meg terhelve mentek el, a' Várnak sérelme nélkül.”⁴⁶

Az idézet az Alapi Gáspár kapitány mulatozása miatti veszedelemről emlékezik meg. Barbarits monográfiájában is olvasható e monda:

„A főparancsnoki címet... 1573-ban Alapy Gáspár viselte. Alapy parancsnoksága is, mint elődeié, rövid életű volt. A szigetvári bég ugyanis húshagyókedd éjszakáján egy renegát magyar árulása segítségével meglepte a farsang-búcsúztató mulatozásba merült Kanizsát, a külvárost lángba borította, mintegy ezer embert – főként az öregeket és gyermekeket – legyilkoltatta, a többieket pedig – férfiakat és nőket egyaránt – rabszíjra fűzte és 750 lóval és rengeteg zsákmánnyal együtt Szigetvár felé útnak indította. A macska-módra belopakodó török a Rác-városban létrákat szerezve már a várfalak megmászásához készülődött, mikor a tivornyába feledkezett várórség feleszmélt és a vakmerő török sereget elriasztotta. Ekkor történt, hogy a mámorát alvó Takaró Mihály tiszt feje felett meggyújtották a házat, őt magát pedig a tűzön megégették, egy társát, Pozsgay Tamást pedig elvitték Sztambulba és ott a tengerbe fojtották.”⁴⁷

E történet tehát ismert volt a 18 századtól, ennek ellenére nem tudott ma népi változata. A támadó törökök a monda szerint Rác-városban szereztek létrát. Ma „rác” földrajzi név Kiskanizsán található (pl. Nagyrác utca), a kiskanizsai hagyomány és a történeti kutatás szerint a török hódoltság korában lakossága részben balkáni népekből, többek közt rácokból (szerbekből) állt. Az elmondás tehát azt jelzi, hogy a törökök a vár keleti és nyugati oldaláról egyszerre támadtak, keleti oldalán a városba törve, nyugatin pedig a mai Kiskanizsa felől, vagyis a várt körülölelő mocsár két részéről.

Néprajzi és történeti érdekesség Kanizsa történetében, hogy a vár körüli védelmi rendszer kis végházait (vigyázóházait, őrhelyeit) „góré”-nak hív-

⁴⁶ Vályi István: Magyarországnek leírása. Pest, 1792. 275. oldal

⁴⁷ Barbarits Lajos i.m. 9. oldal. Vándor László a Bécsbe küldött jelentést kicsit túlzónak tartja (35 huszárt, 26 hajdút és 42 német gyalogot vágta le, 800 polgárt vittek el a jelentés szerint). Vándor László i.m. 314. oldal

ták⁴⁸ ugyanúgy, ahogyan a 18. századtól a kukoricatárolókat. Véleményem szerint ennek az a magyarázata, hogy mindkettő alapvetően azonos szerkezettel bírt: cölöpszerkezetekből (kukoricagórék esetében nyilvánvalóan vékonyabb gerendaszerkezetről van szó) és a cölöpök közé emelt, vesszőből fűzött, több esetben sározott palánkfalból állt, vagyis az azonos elnevezés szerkezeti és technológiai azonosságot takar. Vándor László is említi: „Egy 1570-es leírás szerint Kanizsa városa, ahol a huszárság tartózkodott, fonott és sározott palánkkal van körülvéve.”⁴⁹ Szinonimaként mindkét esetben használták a „kas” kifejezést is: „kukoricakas”, illetve „sánckas”⁵⁰.

Ugyancsak Barbarits Lajos művében olvashatjuk:

„A következő év (1577) Szent Benedek napján egy villámgyújtotta ház szikráját a dühöngő szél a lőpor-toronyba sodorta. A torony felrobbant, az irtózatos detonáció pedig a környék összes házait romba döntötte. Bornemissza alparancsnok szépséges Anna leánya éppen ezen a napon tartotta menyegzőjét a kanizsai várban vitéz Batthyány István hadnaggyal. A lagzira a király is hivatalos volt, de szerencséjére csak jókívánságait küldte el maga helyett. Még javában állott a lakodalmi mulatozás, amikor a 80 mázsa lőpor a levegőbe repült. Bornemissza egész családját, az ifjú párt is, holtan ásták ki a romok alól 45 derék vitéz és ugyanannyi más kanizsai lakos holttestével egyetemben. Bornemisszát sikerült élve kihúzni a rászakadt ház omladékai alól, de súlyos sebekkel, félholtan. Első gondja még ekkor is a vár sorsa és katonái voltak. Amint néhány nap múlva magához tért, segítségért és pénzért írt Ernő főhercegnek. Még április 9-én megírta utolsó könyörgő levelét, aztán rettenetes sebei következtében meghalt. Itt temették el a kanizsai mezőn, családja mellé.”⁵¹

Ugyanez a történet – Vándor László közlésében – a Nagykanizsa Monográfia I. kötetében így szól:

„Rudolf király január 31-én kelt átiratában Ernő főherceget bízta meg, hogy Bornemissza lányának a lakodalmán őt képviselje, valamint az ilyen alkalommal szokásos ajándék küldését elintézzze. A főherceg aztán díszes

⁴⁸ Pl. Vándor László: Kanizsa története a honfoglalástól a város török alóli felszabadulásáig. In: Nagykanizsa I., 1996. (továbbiakban Vándor László, 1996. i.m.) 345. oldal, „Szent Jakab góré”

⁴⁹ Vándor László, 1996. i.m. 335. oldal

⁵⁰ Sánckosár, földdel megtöltött kosár, a rőzseburkolatnak egy neme. In: Pallas Nagylexikona, 1911-1935.

⁵¹ Barbarits Lajos i.m. 9. oldal

ezüstserleget készíttetett, és két nemes emberrel képviseltette magát és öfel-ségét a lakodalmon. A lakodalom a szokásos szertartással és ünnepséggel kezdődött, és meglehetősen hosszadalmasan folytatódott.⁵² A lakodalomra jött vendégek egy része még március 24-én is a várban mulatott, amikor az ezen nap éjjelén kitört zivatar során villám csapott a puszkaporos toronyba. Az ott elhelyezett 80 mázsányi lőpor felrobbant. A robbanás ereje olyan rettenetes volt, hogy szétvetette a bástyafalakat és ledöntötte a palánkot. Emellett emberben, állatban is hatalmas kárt okozott. A romok alá temetett emberek között volt Bornemissza János is. Hű vitézei a robbanás után pár pillanattal már a romok között voltak, hogy főkapitányukat és annak családját kiássák. Nagy munka után még élve sikerült Bornemisszát a kőhalom alól kiásniuk, a reá hullott kövek azonban összevissza zúzták, csontjait is eltörték. Azután egymás után kerültek elő a romok alól Bornemisszáné és leánya, Batthyány István, a főkapitány egész háza népe, mindannyian hol-tan. Velük együtt 45 jó katonának is csak a holttestét találták meg. A sebe-sülteknek se szeri, se száma nem volt.”⁵³

Ez a tragikus történet nem került át a parasztság szóbeli hagyományába, talán azért is, mert teljesen ismert volt és mélységesen szomorú, nem szíve-sen mesélhették. Továbbá nem nagyon volt falubeli szereplője, szempont-jukból a főnemesek zárt világában játszódott. Ha a magyar történeti mon-dákat végignézzük, ez a „közülünk valóság” akár Szent István, akár Szent László, akár Mátyás esetében fontos jellemvonás volt. A későbbi kanizsai tragédiák kissé el is homályosíthatták e robbanás emlékét. Thengöldi Bor-nemissza János Thúry halálát követően 1571-1574-ig vállalta a kanizsai kapitányságot, majd újra Pápa vezetője volt. 1574-ben visszatért Kanizsára, amelynek irányítója haláláig, 1577-ig.

1.5. Basa-dombi rózsa

1600. október 22-én elfoglalták a törökök Kanizsát, és bár több vissza-szerzési kísérlet is ismert, 1690. április 13-ig birtokolták azt. A vár elfogla-lásához kapcsolódó emlékeket két helynév is őrzi, az egyik a „Basa-domb”. Ez a vártól északra, Balogh János szerint Nagyrécse felé, „a mai *felső váro-*

⁵² Thengöldi Bornemissza János életrajza szerint a frigy 1577. február 10-én kötete-tt.

⁵³ Vándor László, 1996. i.m. 318. oldal

si erdő déli csücskében” található.⁵⁴ A felsőerdő a palini határ részeként ismert ma.

A Basa-dombról szóló monda Kanizsa elfoglalását szerelmi szállal öt-
vözi:

„A török és magyar háborúk idején Ibrahim pasa hatalmas sereggel indult Kanizsa ellen. Palin és Récese között táboroztak le a támadók. A török pasa a récsei tó mellett egy nagy dombot hordatott össze, és ennek tetejére állította fel híres sátrát. Így keletkezett a >Basa-domb<. Ibrahim erről a dombról irányította a Kanizsa bevételéért indított ostromokat. A harc 43 napig tartott, míg végül a 3200 védőből csak 146-an maradtak életben. A védőknek elfogyott a lőporuk, az élelmiszerük, és Paradieser parancsnok kénytelen volt feladni a várat.

A pasa így megkapta a várat, de a sátrában élő magyar rableány szívét nem tudta meghódítani. A szép rabnő Pethő Gergely kanizsai nemesember egyetlen leánya volt. A basa hiába kedveskedett neki mindenfélével, ő addig nem állt szóba a török nagyúrral, míg az be nem ültette a vártól a sátorig vezető utat a híres damaszkuszi rózsákkal. Ibrahim erre is hajlandó volt, és ezeknek a hajdani nemes szép rózsáknak a késői leszármazottai láthatók ma is a >Basa-domb< környékén. A hagyomány azt tartja, hogy az a leány, aki azokból a megmaradt tövekből kap rózsát szerelmesétől, biztos lehet, hogy megtalálja az igazit.”⁵⁵

A leíró egy gesztenyesütés közben elhangzott történetként írja le ezt a mondát, amely arról árulkodik, hogy mesélője (vagy lejegyzője) elég jól ismeri Kanizsa elestét, vagyis olvashatott róla; az adatokból kiténik, hogy Barbarits Lajos monográfiájából⁵⁶ a legtöbbet, hiszen szó szerint idézi a Basa-domb összehordásának mozzanatát.⁵⁷

Valóban Ibrahim nagyvezér vezette a török sereget, Paradieser adta fel a várat, és a fogoly nemes leány apja, Pethő (vagy Pető) Gergely babócsai kapitány, majd annak feladása után kanizsai tiszt volt. Ő a vár átengedése

⁵⁴ Balogh János i.m. 111-112. oldal

⁵⁵ Horváthné Plánder Júlia: Kiskanizsai szőlőművelés. Szakdolgozat. 1972. A szerző kiskanizsai család sarja. 94. oldal

⁵⁶ Barbarits Lajos: Nagykanizsa. Városi monográfia. 1926. 11-13. oldal

⁵⁷ Barbarits Lajos i.m. 12. oldal

miatt annak ellenére, hogy ellenezte azt, börtönbüntetést kapott.⁵⁸ Kanizsa ostroma 1600. szeptember 8-tól október 22-ig tartott, az ágyúzást szeptember 11-én kezdték meg. (A mondában írt 43 napi tényleges küzdelem a valóságot tükrözi.) Az ostrom végén mintegy 460 embert számolt a védőseereg. A törökök Palinban szálltak táborba (ahol a Basa-domb is állhatott). Az is pontos, hogy a vár feladásához a lőszerhiány vezetett. (A lőpor nagy része és mintegy 80 katona esett el a szeptember 25-én éjszakai tüztől és robbanástól.)⁵⁹ A monda viszont nem említi a felmentő csapatokat (de a veszteség létszámába valószínűleg beleszámolja).

1.6. Katonatemetés⁶⁰

A Katonatemetést a vártól északkeletre, Nagyrecse felé találjuk Nagykanizsa határában, és mondája kapcsolódik Kanizsa 1601-es visszafoglalási kísérletéhez, amikor is „a törökök idejében itt temették el a csatában elesett katonákat.”⁶¹ Barbarits Lajos monográfiájában olvashatjuk: „A sebesültek a békástói és felsőerdő mellett húzódó halmokon voltak elhelyezve, a főseereg mögött, és itt is pusztultak el. Ezt a helyet azóta is Katonatemetődűlőnek nevezik”.⁶² (Dr. Horváth László régész a Katonatemetésen tárt fel római kori települést az utóbbi évtizedekben.)

1.7. Császár-rét

E földrajzi helynév Nagykanizsa határában kétféle, tartalmában azonos, de idejét tekintve különböző mondához kapcsolódik. Az egyikben a „török időkben itt ütötte fel a várat ostromló török császár a sátrát”⁶³, a másik szerint a német császári sereg üli meg Kanizsa visszafoglalásakor. Nagykanizsán található Kis-Császárret⁶⁴ megnevezés is, amelyhez nem kapcsolódott eddig monda.

⁵⁸ Vándor László, 1996. 330-335. oldal. Balogh János szerint kis-komáromi kapitány volt, akit elfogott Hasszán, és a vár elfoglalása után elengedett. I.m. 108. oldal

⁵⁹ Vándor László, 1996. 330-335. oldal

⁶⁰ Zala megye földrajzi nevei 247/272. tétel 589. oldal

⁶¹ Zala megye földrajzi nevei 247/272. tétel 589. oldal

⁶² Barbarits Lajos i.m. 16. oldal

⁶³ Zala megye földrajzi nevei 247/295. tétel, 589. oldal

⁶⁴ Zala megye földrajzi nevei 247/339.tétel, 590. oldal

1.8. Cigány-berek

A Cigány-berek a vártól délre feküdt, fekszik. A néphit szerint, „*mikor a tatárok itt jártak és elpusztították az országot, a király itt telepítette le a cigányokat. Most is laknak itt.*”⁶⁵ Bár az írás tatárokat említ, de nem biztos, hogy ez a tatárjárásra vonatkozik (nem tudunk más, ezzel kapcsolatos kánizsai említésről!), az viszont több irodalmi és történeti munkából is kitetszik, hogy tatárok is harcoltak a törökök segédnépeként a muszlim seregekben. A Cigány-berekhez kapcsolódik a *Cigány-berki dűlő* és *Cigány-berki árok*⁶⁶ földrajzi helynév is.

1.9. A kiskanizsai őrtorony

A kiskanizsai Őrtorony utca, amely valamikor Rózsa utca és Kis utca is volt, a néphagyomány szerint: „*Rózsa ucca : Őrtorony ucca : Kis ucca [Őrtorony utca] Itt állt a kanizsai vár őrtornya. Rózsa utcának azért nevezték, mert mindig sok rózsa volt itt.*”⁶⁷ Nyilvánvaló, hogy nem a vár bástyájáról lehetett szó, hanem esetleg kicsiny őrházról.

1.10. A fej nélküli táltos

Egy korabeli kiskanizsai mondát mesél el – megemlítve a „babonás kiskanizsaiak” képzetében élő, a vár réten száguldó fejetlen táltost – Halis István a Színes mozaikban.

„*A vár átadása előtti éjjel Musztafa a várudvar sarkában egy gödröt ásott, oly mélyet, hogy a posványos víz fölszakadott a talajból, és összeharcsolt kincseinek nagy részét belerakta. Odarejtette a drágakövekkel kirakott nyergeket, csótárokot és súlyos aranyedényeket; szóval mindazon drágaságokat, melyek elszállítása nagy nehézséggel járt volna. Azután a kincseket ismét betakarta földdel. Minthogy pedig fehéménnek vére megtalálhatatlanná teszi az alája rejtett tárgyakat, ezért Musztafa elvágatta legkedvesebb paripájának, egy tiszta fehér*

⁶⁵ Zala megye földrajzi nevei 247/456. tételek, 593. oldal

⁶⁶ Zala megye földrajzi nevei 247/455-456. tételek, 593. oldal

⁶⁷ Zala megye földrajzi nevei 247/20. tétel, 585. oldal

ménlónak nyakát és annak vérét a kincset rejtő titkos helyen kicsor-gatta. >Visszajövünk még Kanizsára rövidesen!< – mondogatta Musztafa. A vári réten rendszeren van széljárás. A töltésen járó babonás kiskanizsaiaknak a szél suhogására mindjárt a kincsörző fehér mén jutott eszükbe, s az éjféli órákban sokszor látni vélték, hogyan száguld szemkápráztató gyorsasággal a fejetlen paripa a vár egykori helyén.”⁶⁸

E történetnek nem ismerjük ma lejegyzett népi változatát, de a basa el-
ásott kincseről Botszentgyörgy várával („Romlott-vár”) és a Leányvári
réttel (véltetően az egykori Kanizsaszeg várával) kapcsolatosan is találunk
visszaemlékezést. A történetben leírt *Vári-rét* ma is ismert helynév a vár és
az azt ölelő mocsár északi felének területén, és Kanizsa utolsó pasája is
valóban Musztafa volt. Halis „babonás kiskanizsaiak” kitétele pedig a for-
rásra is utal, kiskanizsaiak mesélhették neki a történetet, vagyis minden-
képpen népmondáról lehet szó.

Ami különösen érdekessé teszi ezt, az a fehérlóáldozat. A magyar ha-
gyományban is mindmáig élő (mesékben legfőképp) lóáldozat összekap-
csolódása törökkel (aki természetesen hatalmánál fogva mesésen gazdag
volt még a vár átadásakor is) lehet annak is a következménye, hogy a lóál-
dozat a török hagyományban és a magyar hitvilágban is élt a középkorban.
Ez a monda és a később ismertetett török-magyar szerelmi történet azt is
sejteti, hogy a korabeli nép gondolkodásában még él a török-magyar kultu-
rális kapcsolatok, „rokonság” emléke.

A „fejetlen paripa” képzete mindenképp az áldozatként leölt állat földön
maradó testeként száguld, hiszen az állat vére, amelynek mágikus, óvó
ereje van, az égbe jut (ugyanúgy, mint az égő áldozatok esetén a füst).

A lóáldozat emléke azonban ebben a mondában összekapcsolódik a
lidérc-hiedelmekkel, a száguldó fehér paripa idézi a lidércet (*lúdvércet*), aki
fehér, sárga, vöröslő fényjelenségként tűnik elő – mint nőnemű segítő szel-
lem – a legtöbb említésben országszerte.⁶⁹

⁶⁸ Halis István: Színes mozaik. Kanizsa a török világ után, 13. oldal

⁶⁹ Lásd Néprajzi Lexikon

2. Gördövényi szerelmi tragédia

A várbeli törökökkel, egyszersmind a Kiskanizsa határához tartozó, annak nyugati oldalán elterülő *Gördövény*vel kapcsolatos egy Kiskanizsán általánosan ismert és egy itteni tanár, Hajgató Sándor által balladai alakban is megőrzött tragikus szerelmi történet.

Sokan nem gondolnák a mai Gördövényt látva, hogy valamikor tó és mocsár terület el rajta. Ez most homokos terület, ahol a 19. században „a filoxérasezély miatt Babochay György, a város polgármestere a nemesebb fajú gyümölcsök meghonosítása végett egy városi gyümölcsöskertet alapított 1887-ben, 1890-ben pedig létrehozta a Gördövényi szőlőhegyet, mely a filoxérára immunis homokba ültetett mintaszőlőből áll” – tudósít Zala megye millenniumi évkönyve⁷⁰. Makoviczky Gyula magyarázata szerint „Gördövény tó, ma lapos, vizenyős terület, mely forró nyáron ki is szárad, lecsapolni még nem sikerült. Mocsarat, horpadásban megrekedt vizet jelent. Hasonló hozzá a szintén szláv eredetű pécsi Balokány elnevezés⁷¹, és eredete – a Békás-tóhoz hasonlóan – a középkori tógazdálkodásig vezethet vissza.⁷² Cseke Ferenc e homoktalajú terület természeti értékeire is felhívja a figyelmet: a zöldesfehér virágú nyári füzértékercsre és a homoki zöldhúrra.⁷³

Hajgató Sándor (1845. március 2. Keszthely - 1909. november 18. Nagykanizsa), tanár, író, szerkesztő volt, aki 1869-ben került Kiskanizsára, 1873-tól pedig a nagykanizsai felső leányiskola tanára lett.⁷⁴ Ma kiskanizsai utca viseli nevét. Hajgató Sándor a „Zalavármegyei évkönyv a millenniumra” című kötetben⁷⁵ közölte a balladát, amelyben a kanizsai vár mellett a gördövényi tavat is említi. Ennek ma nincs nyoma, azonban a terület a török hódoltság idején mocsaras, vízjárta rész volt, tehát a balladában említett csónakon történő menekülésre lehetett mód.

A történet fordulatos: a fiatal asszony és Belim (a török vitéz) szerelmek egymásba. Az asszony jelet vár, hogy a vízen együtt elszökjenek férje

⁷⁰ Zalavármegyei évkönyv a millenniumra, 1896. 254. oldal

⁷¹ Makoviczky Gyula : Nagykanizsa város településföldrajza. Nagykanizsa, 1934. 44. oldal. Dülönevek magyarázata

⁷² U.o. 28. oldal

⁷³ Cseke Ferenc: Nagykanizsa és környékének természeti viszonyai. In: Nagykanizsa I., 1996. 51. oldal

⁷⁴ Kanizsai Enciklopédia, 1999.

⁷⁵ Zalavármegyei évkönyv a millenniumra, 1896. 254-255. oldal

és a világ elől. Férje azonban bosszút forral, melyben először végez a török vitézzel („Belim tornya ég”), amelyet várbeli szállásával, valamelyik bátyatoronnyal azonosíthatunk, majd elhitei feleségével, hogy ő Belim, hűtlen asszonya szerelmese. A kis hajón (sajkán) vélt szerelmével, valódi férjével találkozott az asszony, de az balladai homályban marad, hogy mindketten a habokba vesztek-e, vagy a hűtlen asszony csak, s hogy felismeri-e ő halálának eljövételét, vagy öngyilkos lesz. (Bár a „vesszek el” szófordulat az utóbbit valószínűsíti.) Balladai a táj megrajzolása is, a tragikus események hangulatát érzékelteti a szerző, megjelenik benne például a néphitben ma is a halált jelző madárként ismert kuvik.

Íme a ballada:

„Gördövény

*Kanizsa vár ablakában
Ég a mécses szinte lobog:
Kinn, a hová fényét veti,
Csillognak a játszi habok.
>Én Istenem! - kél a sóhaj -
Ez szép Belim jeladása...
Lelkem remeg... Jaj a férjem!
Ő ne tudja, ő ne' lássa.<*

*Vészes harag gyujta lángot,
Lihegése lobogtatja:
>Várj Gördövény, vágásodért
Asszonyod lesz bosszúm kardja!
Gyöngy virágod... hah! mi kél az:
Eper ajkon mézet inni, -
S már ha győztünk, - nagy kaczagva
Üres kelyhét visszadobni...*

*Hol van urad, Béri szolgám,
Merre hívá őt a haza?
Ugy reszketek... mit felelsz rá?<
Asszonyom ma nem tér haza.
Hajnal körül vagy hasadtán,
Mikor alvád édes álmát,*

*Furcsa módon inte búcsút:
Török ellen szövi titkát.*

*Száll az éj, de csillag nem gyúl;
Sötét felhő jár az égen.
Jó asszonyom, hova készülsz?
A kuvik szól... maradj szépen.
Hű cselédem, várd az éjfélt:
Sürgős nagyon célom útja."
Vihar készül, támad a szél,
Fátyol-kendőt űzi-hajtja;
Dördül az ég, villám szakad;
Reszket a föld, reszket a lég.
Várba csapott - zsvaj zúg fel:
Belim tornya, mondják, hogy ég.
>Nem, nem: hazug, kósza lármal!
Itt kedvesed susog neked:
Sajkám, szivem vár epedve, -
Puha bársony lesz ülésed.<*

*Sormás felé, Ráczvárosnak
Repül a szél, fut a sajka.
>Hova megyünk? fázom nagyon<,
Rebeg a szép hűtlen ajka.
>El - az édes mennyországba.
Kis kezedre tapad csókom,
Érzed, a mint ég a gyönyör,
A hogy lényed' én imádom?!*

*Fázol nagyon? - keblem izzó;
Bajod ragyog: kél a hold már.<
Pillanat - és ködlepélként
Szétnyílik a titkos talár.
>Férjem!... Egek! oh veszszek el!<
Sír öleli hab fenekén.....
Még ma is ott gyászol a tó.
Eltűnt a vár – áll >Gördövény<."76*

⁷⁶ Zalavármegyei évkönyv a millenniumra, 1896. 254-255. oldal

Lényeges, hogy a balladában említett Sarmás a mai Sormás község, Rácváros pedig Kiskanizsa része, tehát valós helyszínek, ahogyan Gördövény tava maga is az, így vélhetően Belim is valós személy lehetett (ha nem is pontosan ezzel a névvel).

Hogy értsük a történetet, fontos tudnunk: a kor nem a szerelmi házasságok ideje volt. A török majd' 90 évig volt ura Kanizsa várának, e történet, ha nem is ilyen balladai formában, akár meg is eshetett.

Érdekes történeti (mondai!) adat az is, hogy az elsőként említett mondában a Rozgonyiak támadásakor a „Gördövény melletti erdőségben” táboroztak az alsólendvai Bánffy-testvérek.⁷⁷

3. Szentgyörgyvári - szentmiklósi mondák

Nagykanizsa miklósfai városrészétől keletre, a valamikori Somogy-szentmiklós határában, a Szentgyörgyvári szőlőhegy keleti oldalán állt Botszentgyörgy vára, s áll annak maradványa, amelyet a helybeliek „Romlott-vár”-ként ismernek ma is. A várhoz több, a szájhagyományban ma is élő monda kapcsolódik.

3.1. A fehér lány

A 15. század végén épített Bótszentgyörgy várával kapcsolatos legrégebbi korra visszatekintő monda „A fehér lány” története. Így szól:

„Valamikor réges-régen, amikor még sokkal kisebb volt a falu és minden oldalról hatalmas erdők vették körül, a Berek nádasában még farkasok tanyáztak, élt a Szentgyörgy-vári várban egy kegyetlen rablólovag. Retteggett tőle az egész környék. Rendszeresen meglátogatta a falvakat, hogy a neki járó részt beszedesse a katonáival. Ilyenkor aztán menekült, ki merre látott.

Történt aztán, hogy az egyik rablópartyan, amint emberei el akarták hajtani egy szegény jobbágy egyetlen tehenét, a martalócok elé állt a jobbágy gyönyörű, szép lánya. Épp ekkor ért a kapu elé hatalmas fekete paripáján a lovag. Nyomban elordította magát:

– Fogjátok és hozzátok ide a lányt!

⁷⁷ Balogh János i.m. 60. oldal

A katonáknak sem kellett több biztatás. Hiába próbált menekülni, hiába sikoltozott, csak megfogták. A lovag felkapta nyergébe és elvágatott. Másnap a szobájába hozatta a lányt. Nagy mézes-mázosán kérdezte:

– Akarsz-e a szeretőm lenni galambom?

– Nem én soha, inkább meghalok! – kiáltotta a lány.

– Hát jó, holnapig válaszolhatsz! – mondta a kegyetlen várúr. – Vagy az enyém leszel, vagy a vár börtönében hosszú kínhalállal fogsz meghalni.

Eltelt ismét egy nap, de a lány megint nemet mondott. A lovag dühösen intett katonáinak:

– Vigyétek, tömlöcbe vele!

Ott is halt meg, senki sem hallott felőle hírt. Csak a szelleme él és holdas éjszakákon látni, amint hosszú, fehér ruhájában ott jár fel s alá a vár alatt. Kezében tömlöc kulcsait tartja, s hívogatja az arra járót:

– Itt a kulcs, nyisd ki börtönöm ajtaját! A kulcsot azonban senki sem tudja megszerezni, mert a lányt krancsecok őrzik, ugrálnak, táncolnak körülötte”.⁷⁸

A monda alapja a kísértés, amely Miklósán a kísértő barátok legendájával is rokon (lásd 3., 4. fejezet). Népmesei hangvétellű, de nem népmese, egyszerre történeti monda a szentgyörgyvári várhoz kapcsolódása miatt és hiedelemmonda a kísértés miatt.

Érdekes hiedelemleány is megjelenik a történetben, a „*krancsec*”, amelyről azt tartja a szerző (azt mondják neki az adatközlők), hogy „apró, gonosz manó”⁷⁹. Ezek a lények Nagykanizsán és környékén általánosan ismertek lehettek. „*A kránic gyerek meg a lidérc. A régi üdőkbe nem vótak a högyekön szobák, mint mast... Kránic gyerök? Vótak ollan kis ördögféle gyerékék. Amiko én is ollan kis gyerök vótam, csakugy mentek éjfék körü a lámpások, körü a mezeőbe. Aszonták, a kránic gyerökök.*”⁸⁰

⁷⁸ Kotnyek Istvánné: Miklósfa község népköltészeti hagyományai. Szakdolgozat. 1967. 63-65. oldal. Adatközlő a 20. század elején született miklósfaiak. A dolgozat megjelent „Miklósfa község hagyományai” címmel a Kanizsai Almanach 1996-ról (szerk.: Czupi Gyula, Czupi Kiadó, Nagykanizsa, 1996.) című kötetben is (164-199. oldal). A történet ebben a kötetben a 196-197. oldalon olvasható.

⁷⁹ Kotnyek Istvánné i.m. 64. oldal

⁸⁰ Magyar Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára 101129. Markó Imre Lehel 1954-55-ös kiskanizsai gyűjtése. Adatközlő Bagonyai László 86 éves földműves.

3.2. Hasszán bég háreme

A vár történetét kutató Vándor László két mondatát említi, melyek keletkezését az újratelepülő szentmiklósiaknak tulajdonítja, olyanoknak, „akik nem ismerték a középkori maradványok eredetét.” Az egyik, a legismertebb a következő: *„Vár volt itt, melyet a török lerombolt. Hasszán bég gyönyörű palotát épített, ahová Kanizsa környéki szép lányokat és asszonyokat vitétt. Amikor a bég Egerszeg környékén tanyázott, az elrabolt lányok és asszonyok rokonai lemészárolták az őrséget, és a várat is lerombolták.”*⁸¹

A „Zala megye földrajzi nevei” című munkában a „Romlod-vár” helynévhez lapozva ugyanez a szöveg olvasható azzal a különbséggel, hogy: *„A bég ezt meglátva holtan fordult le a lováról.”*⁸² A helynévben rögzített eseményt egy miklósfai monda is igazolja. Ezt több adatközlőtől merített forrásból Kotnyek Istvánné miklósfai pedagógus bővebben is közli 1967-es néprajzi dolgozatában.⁸³ Íme a hárem története az ő variációjában:

„Régen volt, még a török időkben. Vértivataros idők jártak akkor. Szinte hetenként vonult el egy-egy kóbor török csapat. Egyre sűrűbben, egyre nagyobb csapatok jöttek. Úgy hírtelt, a török Kanizsát készül elfoglalni. Nyár vége, ősz eleje lehetett, amikor mint a pusztító sáskahad, ellepte a környéket a török. A falvak lakossága menekült, hajtva magával a lábonyjáró jószágot. Az erdőben, a Jankó-kút körül egyre szaporodtak a kunyhók, vermek. Ki-ki innen járt nyugalmasabb napokon kémlelni a környéket, s egy kis ezt-azt elhozni még az elhagyott otthonból. Az egyik napon szokatlanul nagy ágyúzás hallatszott Kanizsa felől. A faluból riadtan menekültek, akik még otthon maradtak. Nemsokára sűrű, nehéz füst gomolygott a falu felett. Az erdő lakóit nagy félelem szállta meg. Szentgyörgyvár néhány órai ostrom után elesett. Hiába volt a maroknyi védőcsapat hősi küzdelme. Szürettájt Kanizsa is török kézre került. Ibrahim nagyvezér Hasszán béget nevezte ki Kanizsa kapitányának és a környék teljhatalmú urának. Simult a tél, s tavasz jött ismét. Az erdőlakók lassanként visszazivárogtak a faluba. Szántani és vetni kellett már, hiszen hajnalonta, esők után friss földszagot hozott a böjti szél. A török különösebben nem zaklatta a falvakat. Egyik verőfényes napon azonban szörnyű zenebona hallatszott a kanizsai út

⁸¹ Vándor László: Botszentgyörgy vára. Nagykanizsa: Nagykanizsai Városvédő Egyesület Honismereti Kör, 1995. Nagykanizsai Honismereti Füzetek 9. (továbbiakban: Vándor László, 1995.)

⁸² Zala megye földrajzi nevei 603. oldal

⁸³ Kotnyek Istvánné i.m. 66-68. oldal. Kanizsai Almanach 1996-ról. 197-198. oldal

felől, amelyen nagy, fényes kísérettel Hasszán lovagolt hófehér arab paripán. A szerszám csupa vert arany volt, csak úgy szikrázott a napfényben. Úgy mondták, minden környező falut bejárt. A katonák összeterelték a falu majd minden lakóját. Még a mezőn dolgozókat is behajtották. Mire Hasszán a falu legtágasabb terére ért, ott állt rendben a szomorú lakosság. A fényes kíséret megállt, a zenebona el-hallgatott, s előlépett Hasszán. Hosszú, cirkalmas beszédet intézett a néphez. A tolmács alig győzte fordítani. Esküdözött és ígérte, hogy senkinek bántódása nem esik. Mindenki térjen vissza otthonába, építse föl házát, szántson és vessen. A beszéd végeztével ismét megszólaltak a sípok és dobok. Hasszán fényes kíséretével elvonult.

Az ígéret szép szó, ha megtartják, úgy jó – tartja a közmondás. A következő napokban és hetekben fejszecsapásoktól volt hangos a vidék. Irtották a fát, faragták a boronát. A dúlás nyomai lassanként eltűntek. Mindenki sietett, hogy a vetéssel is időben végezzen. Komolyan vették Hasszán ígéretét. Nagy munka folyt a Szentgyörgyvári-hegyen is. A vár romjait takarították, mások fagerendákat szállítottak az erdőkből. Hasszán naponta kilovagolt és személyesen irányította az építkezést. Messze földről jöttek híres, szakállas mesterek. A falu férfilakosságát is gyakran rendelték munkára. Akik régebben jártak Szentgyörgyváron, rá sem ismertek most. Szinte napról napra bontakozott ki az álomszép palota. Alighogy elkészült, megjelentek az adószedők.

Mindenkinek gyanús volt túlzottan békességes viselkedésük. Már-már azt kezdték hinni az emberek, hogy nem is olyan rossz a török, ha egyszer letelepedett valahol.

Igen ám, csakhogy egy hét múlva ismét megjelentek a katonák, és minden munkabíró férfit elparancsoltak Kanizsára sáncot erősíteni. A férfiak nélkül maradt faluban az asszonyok tereferéltek, ki kenyeret sütött, ki mosott, szóval a ház körül tartózkodtak. Ki is mert volna kimenni a mezőre az embere nélkül ilyen istenverte török időben. Még felére sem járt a Nap az égen, amikor a falu minden bejáratánál katonák jelentek meg. Egy csapat janicsár házról házra járt és terelte az asszonyokat az utcára. A fiatalabbját és csinosabbját, vagy tíz leányt és menyecskét különválasztottak. Közrefogták őket és hajtották Szentgyörgyvárra, Hasszán palotájába, háremébe. Akiket otthon hagytak, sietve kapkodtak össze egy kis batyura valót és a sok síró-rívó gyerekkel menekültek ismét az erdőbe. Este a hazatérő férfiak elhagyott házakat találtak csupán, lett is nagy felhorkanás. A bírót biztatták, menjen Hasszánhoz és panaszolja el a falut ért sérelmeket. A nyugod-

tabbja azon a véleményen volt, hogy először a jószágot helyezték biztonságba.

A sok vita után végre mindenki elszéledt, kereste családját és mentette jószágát. A janicsárok a többi környékbeli falut is bejárták és a szemrevéltőbb fehérnépet behajtották Hasszán háremébe.

Az elmenekült lakosságnak ismét az erdő adott otthont. A férfiak bosszút esküdtek. Haditerveket szőttek az asszonyok kiszabadítására. A palotát és a hozzá vezető utakat azonban erős őrség őrizte. Mire jött egyszer, hogy Hasszán nagyobb portyára indul Egerszeg környékére. Azonnal megindult a nagy készülődés. Előkerült a fokos, fejsze. A kovács naphosszat kaszákat egyenesített. Egy sötét nyári estén a nagy bükkfánál gyülekeztek az emberek. Az erdei csapáson megindultak a kis csapatok, élükön egy-egy tapasztaltabb hadviselttel. Vigyázva, csendben közelítették meg az őrséget. Akinek turbán van a fején, elvágni a nyakát – suttogta a bíró. Rövid harc után ártalmatlanná tették az őrséget. Kiszabadították a lányokat és asszonyokat, majd meggyújtották a palota négy sarkát. A gyönyörű kéjlak a lángok martaléka lett. Csak az üszkös romok és megszenesedett gerendák maradtak meg belőle. Másnap visszaérkezett portyjáról Kanizsára Hasszán. A portya nem sikerült, ezért nagyon bosszús lett. Elhatározta, hogy megpihenni kilovagol Szentgyörgyvárra. Amikor az üszkös romokat meglátta, a szívéhez kapott és azon nyomban holtan fordult le a lováról.”

A monda szerzője (nem tudni, hogy az adatközlő vagy a lejegyző) felhasznál szövegeket, olyanokat, amelyek Balogh János vagy Barbarits Lajos monográfiájából is ismertek. Barbarits például így ír róla:

„Kucsuk Haszán, Kanizsa teljhatalmú basája, előbb ékes szóval visszacsalogatta, akik a sok szép ígéretre felépítették elpusztult hajlékukat, újra kezdték a munkát a földeken, s már-már komolyan hitték, amit olyan sokszor mondogattak - jobb a török úr, mint a magyar vagy a német.”⁸⁴

Itt olvasható – a közölnél tömörebben – a kéjlak és a háremszabadítás mondája is:

„...kelet minden pompájával ellátva, építette fel szentgyörgyvári kéjlakát, hova az elrablott, néha pénzen kicsikart kanizsai és környéki legszebb lányokat, asszonyokat gyűjtötte háremébe. A felháborodott vidéki nép egy napon a kéjlakot meglepte, felégette, és az összes magyar nőket onnét kiszabadította. Mikor Kucsuk basa Kanizsáról, szokásos kirándulásra, mit

⁸⁴ Barbarits Lajos i.m. 14. oldal

sem sejtve Szentgyörgyvárra érkezett és a teljes pusztulást meglátta, holtan fordult le a lováról.”⁸⁵

A korábbi Balogh János-féle leírásban csak egy új adat szerepel ehhez képest: szerinte a háremlak létesítése miatt menekültek el Újudvarról a Szűz Szent Margitról elnevezett zárdá és leánynevelő intézet lakói – örökre.

A két szöveg néhány lényeges ponton eltér: Barbarits nem említi az egerszegi hadjáratot és nem írja le a harcot sem. Azt nem tudni, hogy a Barbarits-mű folklorizálódott-e, vagyis került át a miklósfaai nép hagyományába, vagy ő is korának (két világháború közötti) szóbeli hagyományára támaszkodott a monográfia megírásakor. Nem szokatlan ez a magyar folklórban. A betyártörténetek, kalandos szerelmi történetek, amelyek 18-19. századi kiadványokból váltak közzismertté, hamar bekerültek egy-egy település szóbeli kultúrájába, s idővel elvesztette az alkotás eredeti alakját, kapcsolatát az irodalmi művel: műdalból népdallá, szépprózai szövegből népmondává, tragikus költeményből népballadává vált.

A monda szereplője Hasszán, a törökök által elfoglalt Kanizsa első bégje. A város 1600-as elfoglalását követően Tirjáki Hasszán beglerbéget nevezték ki a kanizsai vilajet pasájává, akit a magyarok Kücsük (Kis Hasszán) néven ismertek, és aki 1601-1604 között uralkodott Kanizsán.⁸⁶

„Ő korábban szigeti bégeként, pécsi pasaként számos alkalommal tört rá Zalára, Muraközre, szlovén területre. Egy alkalommal először északi irányba egészen a Rábán túlig dűlta végig a zalai és vasi falvakat, majd sikerén felbátorodva egy Ulasith Mátyás nevű áruló kalauzolásával mellett – aki Csáktornyról, ahol halálos ítéletére várt, megszökött – a Muraközre tört. A falvakat rabló török hírére Zrínyi György lóhalálában vágatott a helyszínre, de a törököknek az utolsó pillanatban sikerült átkelnie a Murán, zsákmányukkal együtt.”⁸⁷

„Botszentgyörgy várán 1592. szeptember 28-án a törökök 18 zászlóaljnyi gyalogossal éjjélkor rajtaütöttek, elfoglalták, lerombolták és porig égették...”⁸⁸

E hadjáratban részt vehetett a későbbi kanizsai pasa, Tirjáki Hasszán is, aki egy alkalommal imígyen dicsekedett:

⁸⁵ Barbarits Lajos i.m. 14. oldal

⁸⁶ Vándor László, 1996. i.m. 324. oldal

⁸⁷ Vándor László, 1996. i.m. 324. oldal

⁸⁸ Vándor László, 1995. i.m. 111. oldal

„Oly sok kanizsait elfogtunk, hogy belőlük minden emberemnek jutott annyi fogoly rabszolga — ahány ujjuk volt: t. i. tíz darab; én pedig kaptam húsz foglyot, mert az én lábaim is harcolnak úgy, mint más ember kezei!”⁸⁹

Vándor László említ egy másik történetet is Botszentgyörgy váráról szóló füzetében, amelyet Halis Istvántól⁹⁰, a századforduló nagykanizsai helytörténetírásának egyik legismertebb képviselőjétől idéz:

„Város határa mellett — a mostani Szentgyörgy vári szőlőhegység területén — állott a Szent Péter egyházának nevezett pálos kolostor... Az épületekből még látható itt-ott szétszórva néhány ezer tégladarab, melyet a nép el nem hordott építkezésekre, vagy össze nem tört kincsek keresése közben. Néphagyomány szerint a föllázadt köznép dúlta szét a kolostort és öldöste le a barátokat, mert az úri rendből való szerzetesek türhetetlenül sanyargatták a környéket, nőket raboltak, s vadászatban, rablásban és tivornyákban töltötték egész életüket. A zárda helyét a nép Romladék néven ismeri. A történet szépséghibája, hogy bizonyosan műmonda, amely a közelben, Pogányszentpéter határában egykor állt pálos kolostort azonosítja erre a helyre, s a kolostorra vonatkozó néhány olyan adattal színezi a történetet, melynek ismerete bizonyosan nem szájhagyományból származik.”⁹¹

A kiváló régésznek abban teljesen igaza van, hogy a monda Szentgyörgyvár nyugati szomszédja, a Szent Péter határában (a mai Pogányszentpéter területén) állt pálos kolostorra utal, s annak a mondának az áthelyezéséről van szó a Halis István által is ismert romos Botszentgyörgy várába. De nem gondolnám műmondának, hanem olyan irodalmi említésnek, amely ha Botszentgyörgy várához tévesen kötve is, de valós népi mondán alapul. Pogányszentpéteren ma is tudott ez a történet azzal a kiegészítéssel, hogy Isten büntetése volt a kolostor széthordása. Ugyancsak itt ismert az a monda is, hogy a Szent Péter falu a török elől a szőlőhegyekbe és a kolostorba menekült, amiért a törökök bosszúból dúlták fel a kolostort. Egyes változatok szerint a barátok testét a kolostor feneketlen kútjába hajították. Más nézetek alapján e barátok a kolostorban tartottak lányokat is a török rajtaütéskor.⁹²

⁸⁹ Halis István: Színes mozaik 12. oldal

⁹⁰ Vándor László, 1995. i.m. Halis István: Nagy-Kanizsa története. Zalavármegyei évkönyv a millenniumra. Nagykanizsa, 1896. 31. oldal

⁹¹ Vándor László, 1995. i.m. 88. oldal

⁹² A kiváló etnográfus, Kerecsényi Edit pogányszentpéteri gyűjtéseiben, Pintér István helytörténeti munkáiban fel-felbukkan töredékesen, de az én családomban is általánosan ismert volt mind Pogányszentpéteren, mind Iharosberényben.

Halis István rossz értesülése származhatott bagolai, miklósfai lakostól is, ugyanis a bagolai, miklósfai, szentgyörgyvári lakosság egy részét a 19. században Iharosberényből és Pogányszentpéterből átköltözötték alkották. Az ő mondájuk egy-két emberöltő múltán összekapcsolódhatott a Bagolára, Miklósfára járó kanizsai ferences barátok emlékével.

3.3. Pénzvirágzás

Visszatérve Hasszánhoz, él még egy monda Miklósfán (ismerik Bagolán is) a pasa kincseiről. Kotnyek Istvánné ezt is lejegyezte:⁹³

„Régen, a török időkben a rabló és portyázó törökök rengeteg kincset zsákmányoltak. Vezérük, Hasszán tömérdek aranyat és ezüstöt harácsolts össze és a Szentgyörgyvári kéjlakban rejtette el, a régi vár valamelyik eldugott pince-zugában. Amikor a környező falvak népe bosszút esküdve felgyújtotta és lerombolta a kéjlakot, megtalálták a temérdek kincset. Azon testvériesen el is osztottak, jutott minden-kinek bőven. Féltek azonban, hogyha rajtuk ütnek a törökök, ismét elveszik a pénzüket, ezért elásták, eldugták. Sokan a nagy sietségben még a helyet is elfelejtették megjelölni. A törökök hosszú ideig uralkodtak a vidéken, akik a pénzt eldugták, már rég meghaltak, egyszóval feledésbe merült a kincs. Az elásott pénz azonban hétvéenként kivirágzik. Este, alkonyattájt a föld fölött kékes lángnyelvek lebegnek. Ez nem más, mint az elásott pénz virága. Természetesen már sokan megpróbálták kiásni, de ez még senkinek sem sikerült. Egyszer az egyik gazda észrevette, hogy a kertje alatt virágzik a pénz. Kapta a szerzőszámokat és sebesen nekilátott az ásásnak. Az ásó egyre mélyebbre hatolt a puha kerti földben, majd hirtelen nagyot koppant és megakadt egy vasládában. Ahogy kezdi a gazda jobban kibontani, a vasláda csak süllyedt, egyre csak süllyedt. Már egészen mélyen ásott, amikor észrevette, hogy a kiásott föld kezd visszagurulni a gödörbe. Alig tudott kimenekülni a gödörből...

...Szüret tájt két jó barát kocszított haza a hegyről. Amikor a Várisűrű⁹⁴ alá értek, hirtelen megtorpantak az ökrök. Nosza ugrottak is le mindketten a szekérről, hogy megnézzék, milyen csudát lát a két állat. Megdöbbenve vették észre, hogy a kocsziút szélén kékes lánggal virágzik a pénz. Tanakodtak, hogy mitévők legyenek. Gondoltak egyet, jót húztak a kükorsóból és nekiláttak a pénz kiásásának. Egy nagy üstöt találtak, amely tele volt pénz-

⁹³ Kotnyek Istvánné i.m. 60-62. oldal. Kanizsai Almanach 1996-ról. 194-196. oldal

⁹⁴ A Romlott-vár melletti erdőség neve

zel. Megpróbálták kiemelni, de az üst csak nem mozdult. Ismét tanakodni kezdtek. Alig-hogy az üsttől eltávolodtak, erőre kaptak a lángok és fényükben krancsecok kezdtek ugrálni az üst körül. Vigyorogtak és szikrákat szórtak feléjük, amitől az ökrök úgy megvadultak, hogy hazáig meg sem lehetett őket állítani. A két jó-barát is szaladt a kocsi után, ahogy csak bírt. Még két hét múlva is a hideg veritek verte őket, ha rágondoltak.”

A monda alapvetően az elásott kincs további sorsáról tudósít (fellelése, védelme), a bevezető részben szereplő „szentgyörgyvári kéjlak” azonban nyilvánvalóan Hasszán háremének lakhelyével azonos (lásd az elsőként említett Hasszán-történetet).

Ebben a változatban megjelenik a ma is ismert „Vári süri” helynév is, de a „Zala megye földrajzi nevei” című kötetben ezt az erdőt nem a Romlott-vár alatt találjuk, hanem a falu másik, délkeleti oldalán a Bajcsa vára felé említett erdőrésze vonatkoztatták.⁹⁵

3.4. Barátok átka

Az előzőhöz kapcsolódik a miklósfai határban a „Barád-gödör”⁹⁶ (amelyet Barát-árokknak is neveznek) mondája, közkeletű miklósfai nevén „A barátok mondája”, amely már az ott szolgáló kanizsai ferences barátok és törökök konfliktusáról tudósít.

A még ma is gyűjthető szövegváltozatok közösek abban, hogy a Botszentgyörgy várában (a Romlott-várban) állomásozó török helyőrség által kivégzett ferences papok kísértének haláluk után a Barát-árokban. Élettelen testüket ugyanis ide dobták ki a törökök. A változatok két dologban térnek el leginkább: a konfliktus célját és a kivégzés módját (ebből következően a kísértés módját) illetően. Egy ma gyűjtött, viszonylag teljes változat így hangzik:

„A török időkből a szentgyörgyi várban kivégeztek egy (mások szerint több) barátot. Az én szüleim egyről beszéltek csak. A barát bort gyűjtött a hegyben, elfogták, levágták a fejét, a testét kidobták a várból. A falusiak illendően eltemették és bosszút esküdtek. Felöltöztek ferences csuhába úgy, hogy a fejük a csuha nyakrésze alatt volt, fölötte kitémtek a kapucnit és így ijesztgették hajnalonta, esténként a törököket. Azok kilöttek a várból, ki is jöttek, de egyre jobban megijedtek, a szakadékba, a Barát árokba még nap-

⁹⁵ Zala megye földrajzi nevei 605. oldal 253/124. tétel

⁹⁶ Zala megye földrajzi nevei 605. oldal 253/70. tétel

pal sem mertek bemenni. Innen az elnevezés is. A falusiak a török után a hegyből, az ófaluból lassan költöztek le, a malom közelébe, mi is. Anyám mesélte, hogy áradásokkor csak úgy ringott a bölcső a vízen, semmit sem lehetett földön tartani.”⁹⁷

Egy régebbi változatban ezt olvashatjuk:

„A barátokat elfogták a törökök, mert az hitték, kémek. Megkinozták őket, de nem mentek semmire, mer szegények nem tultak semmit. Aztán lefejeték őket a vár udvarán és karóra rakták a fejüket, a testiket megkiedobták az árokba a vadaknak, kutyáknak. De a testek még azon az éjjelen eltűntek. S azután minden éjjel fejetlen riogattak, kísértettek a faluban, meg a vár alatt, a törökök ijedtükbe elfutottak.”⁹⁸

Van változat, ahol a barátokat felakasztják, testüket fejükkel együtt dobják ki, s van, aki úgy meséli, a testet a falusiakkal vitették el elásni. A régebbi olvasatokban tehát a csoda hangsúlyosabb, az újabbakban inkább a falusiak bosszújának formája, a kísértés. A racionális magyarázatra jutás lényeges elem úgy, hogy az meghagyja a családban élő hagyományozódott szöveg cselekményét.

A monda alapját jelenthette valós konfliktus a ferencesek és a török hatóság között annak ellenére, hogy Botszentgyörgy vára elpusztult, mielőtt török őrség megülhette volna.

4. A Leányvár kincsei

A miklósfai határtól nem messze eső *Leányvári rét*⁹⁹ a történeti kutatás mai ismeretei szerint „a 18. században a kanizsai völgyről készült térképen déli irányban két szigeten elhelyezkedő erődítmény” volt. „A Leányvár helynevek a középkori forrásokból az 1323-as adománylevétől kezdve ismeretes Leány falu (villa Leán) nevét őrzik, amely a 15-16. század fordulóján vált elhagyott helyé, pusztává.”¹⁰⁰ A Leányvári rétet még lecsapolás előtt Kisleányvári szigetként¹⁰¹ is ismerték, ma is él ez az elnevezés.

⁹⁷ 2009. szeptember 2-án mesélte el a családjában ismert változatot nekem Temesi Ferenc kőfaragó mester, aki szüleitől hallotta azt.

⁹⁸ TGYM ZA IX. 66. Gyűjtés ideje: 1966. Az adatközlő ekkor 51 éves asszony.

⁹⁹ Zala megye földrajzi nevei 605. oldal 254/23. tétel

¹⁰⁰ Vándor László, 1996. i.m. 235. oldal

¹⁰¹ Kanizsai Enciklopédia. Nagykanizsa, 1996.

Makoviczky Gyula szerint ez onnan származik, hogy míg Kanizsa urasági birtok volt, itt lakott a magyar birtoktörvény értelmében adott leánynegyed örököse. A kastélyt a török időkben elővárrá építették át.¹⁰² Valószínűbb a falu nevéből való eredeztetése, hiszen leánynegyedként több birtoktest is viselhetné a leányvár nevet. A Makoviczky által is említett végház erődítmény, Kanizsa előváráként azonban a Kisleányvári szigeten álló „Kanizsaszeg”¹⁰³ néven ismert a történeti irodalomban.

A Leányvári réttel (korábban az őt körülvevő mocsárból kiemelkedő szárazulattal, szigettel) kapcsolatosan két mondát is közölt Halis István – a Színes mozaikban¹⁰⁴ – minden bizonnyal élő, hagyományozódó történek alapján.

„A néphagyomány szerint Kanizsa várának a töröktől visszavételekor egyik török aga erre a most Leányvárnak nevezett helyre osont, mert legalmasabbnak vélte kincseinek elrejtésére.

Akkoriban ezen hely tele volt bozóttal és vízmosás okozta gödrökkel, s kissé kiemelkedett a végtelen mocsárból.

Az aga elrejtette ugyan kincseit, de az áprilisi végtelen esőzések miatt nem volt képes a mocsáron keresztül éjjel visszamenni a várba – s így másnap nem csatlakozhatott ama török sereghöz, kik Kanizsáról a Dráván keresztül hazájokba visszavonultak Babocsay és Zsidy kíséző csapatainak fődözete alatt. Az ittrekedt szegény aga tudván, hogy hitsorsosai már elmentek, nem merészelt előjönni a bokrok közül, nehogy leöljék a keresztény zsoldosok. Heteken keresztül csikkal és gyökérrel táplálkozott.

A kis szigettől nem messzire vitt a szentmiklósiak útja Kanizsa felé, s a keresztény katonák eltávozása után végre az agát rákényszerítette a kétségbeesés, hogy egy elmenő szentmiklósi leányra rákiáltson, s tőle töredékes magyarsággal és kézmozdulatokkal ennivalót kérjen – aranypénzeket mutatva neki.

A leányok akkor is szerették az ékszereket és pénzeket. A szentmiklósi leányzó megkönyörült az agán és szorgalmasan hordozta az eledeleket neki, aki elhalmozta őt aranyakkal.

Az asszonyok pedig akkor is kíváncsiak valának. A leánynak titkos útjai és beszerzett drága ruházata fölkelte a szentmiklósi asszonyok irigységét és kíváncsiságát. Utána lestek tehát és a titkot felfedezték.

¹⁰² Makoviczky Gyula i.m. 46. oldal

¹⁰³ Vándor László, 1996. i.m. 253. oldal

¹⁰⁴ Halis István: Színes mozaik. 96-97. oldal. Megjelent: Halis-év-könyv (szerk.: Czupi Gyula, Nagykanizsa, Czupi Kiadó, 2005.) 56-59. oldal

A török agát a leányzóval együtt elfogták és mindkettőt lefejezték bűneik színhelyén. Ezért kapta a Leányvár nevet a kis sziget, mely most a kanizsai határ legbújább legelője.”

Ez a történet rokonságot mutat a gördövényi mondával. Török férfi és magyar lány szerelme, amelyért mindketten lakolnak – a leírt változat szerint – irigységből. Sajnos e történetnek konkrét további, az eseményt elmesélő szövegváltozatát még nem jegyezték le azon a rövid mondaton kívül, hogy „*a kanizsai basa ott tartotta és neveltette a háremébe fogott lányokat*”¹⁰⁵. De ez a mondat, bár a Leányvárról kérdeztem az adatközlőt annak idején, eredhetett a korábban bemutatott szentgyörgyvári történetből is. A szájhagyományozásban gyakoriak a történeti kapcsolások, hasonló történetek összevetülése a népi emlékezetben, amely eljuthat akár a teljes összeolvadásig is.

Visszatérve a Leányvári rét eredetéhez, egy másik monda szerint „*...csakugyan létezett e helyen egy kis föld alatti építmény, melyben a törökök, mikor portyázás közben megszorították őket, a – oly hirtelen elbújtak, mintha föld nyelte volna be őket. Ez a búvóhely víz alá épített alagúttal volt egybekötve az anyavárral, s maguk a kanizsai törökök hívták e kis helyet Leányvárnak*”.¹⁰⁶

Mindkét történet jól példázza, hogy a hagyományozó nép magyarázatot keres (és talál) általa ismert, határrészeket jelölő földrajzi névre. Az is természetes, hogy a kincs, kincset őrző megközelíthetetlen hely (pl. alagút, régi pince) óhatatlanul megjelenik e szövegekben.

5. A bajcsai Törökvár

Ma Nagykanizsa bajcsai városrészében, korábban Bajcsa községben található Törökvári-dűlő, Törökvári utca.

A Törökvár mondája Balogh János¹⁰⁷ helyismereti munkájában is szerepel:

¹⁰⁵ Saját gyűjtés. Miklósfai, 2007. Adatközlő Szabó János (67 éves) miklósfai lakos.

¹⁰⁶ Halis István: Színes mozaik. 96-97. oldal

¹⁰⁷ Róla írja Vándor László történész, aki a fenti történetét egy, a bajcsai várról írott tanulmányában röviden idézi: „Ennek a történetnek az idézését azért tartom fontosnak, hogy a későbbiekben a történések figyelemmel kísérése közben láthassuk, hogy Balogh hogyan színesíti, keveri a valós adatokat a kitalációkkal... Főleg mivel Balogh János semmiféle jegyzetelést nem alkalmaz...” Vándor László,

„Bajcsa mellett a hosszú dombsort képező löszös magaslatoknak sűrű cserjékkel borított oldalaiban tekevényes barlangokat vájatott rejték helyül, minél fogva keresztény ember e tájra, különösen éjjel menni egyáltalán nem mert. Használván a török e babonás félelmet, e barlangokat rablófészekkül rendezték be, honnan... rendszeren csak éjjelenként rándultak rabolni és az esetleges üldözők elől ide érve úgy el-eltűnnek, mintha csak a föld nyelte volna el őket és másnap az éji rémes eseteket a renegátokra fogják. Végre 1878¹⁰⁸ nyarán egy fityeházi leány a mezei munkából késő este hazatérőben véletlenül észrevette, hogy a sűrűből törökök bukkannak elő, ki haza érkezve sietett hozzátartozóinak észleletét elmondani, minek folytán másnap a várba jöve Zrínyinek¹⁰⁹ erről jelentést tett, mire Zrínyi Siksági Miklós alparancsnokát a nevezett helynek földértése és kitisztítása végett egy sánczmunkás szakasszal és 500 muskétással haladéktalanul kirendelte. Dél előtt, vagyis nappal lévén az idő, a martalóczok mind együtt voltak és két ór kivételével valamennyien az igazak álmát aludták ugyan, de az örök és a várbeliek által okozott zajra azonnal fölriasztották [mármint a törököket] minek következtében a bejáratok megközelíthetetlennek lettek. Tanácsot tartottak tehát a további teendőik felett és a legbiztosabb, legczélszerűbb és a legkevesebb emberéletbe kerülő 'kifüstölésben' állapotok meg, csakhogy itt meg az lett a baj, hogy nemigen akadt vállalkozó az ágyúanyagának a bejáratok nyílásaihoz hordására... végre kisütötték, hogy közvetlen a bejáratok felett, fenn a magaslaton, a Bajcsáról kihordott nagy mennyiségű szalma, rözse és egyéb könnyen égő anyagoknak hosszú vonalba rakva több helyen meggyújtják s a meredek lejtőn a bejáratok elé lökik, és ha már javában égni fog, felülről táplálják mindaddig, amíg annyi zsarátnak nem képződik hogy a nagy füstöt gerjesztő nyirkos, nedves, sőt nyers anyag is elég.

Ezen ötletet nyomban tett követé, ami eleinte sikertelennek látszott, amenyiben alulról semmi életjel nem mutatkozott, de az ernyedetlen és órákig tartott tüzelés végre is megtermé gyümölcsét, mivel úgy délután 4 óra tájban egyszerre nagy ordítással 10-15-ös csoportokban kezdtek a 'régvártak' kirohanni és szerte futni, vagy a sűrű cserjésben hirtelen meg-

1997. Vándor László: Bajcsa vára (Egy rövid életű vár Kanizsa határában). In: Zalai Múzeum 7-27. oldal. Ez persze azt jelenti, hogy Balogh János leírása méltán tekinthető szépen megírt mondának, a kitalációk egy része forrásának pedig a korabeli köztudott szájhagyományt tartom.

¹⁰⁸ Nyomdahiba miatt 1878 olvasható a kötetben, a szerző 1578-ra gondolhatott.

¹⁰⁹ Zrínyi Györgynek

lapulva el-el tünedezni. Csakhogy a reájuk leső muskétások által egyenként lelövettek.

Öt-hat ily kirohanás után azonban egyszerre nagy csend lett oda lenn, mit a várbeliek cselnek véelve csak vártak és figyeltek tovább, míg végre, úgy jó két óra múlva elhatározták a 'letekintést' és lassú óvatossággal a sűrű cserjén áthatolva a bejáratokat oldalról megközelítették, amikor hajmeresztő dolgoknak lettek szemtanúi. Ugyanis a hosszú zsarátnak vonalban számos emberi tetem teljesen elégve hevert, a vonalon belül, a bejáratokban ember-ember hátán feküdt lovakkal vegyest, fulladtan... Ekkorra már Zrínyi is kíváncsi lévén a dolgok mikénti állásáról egy lovas szakasz kísérettel a helyszínre lovagolt, hol a lefolytakról magának jelentést tétetve elrendelék, hogy éjjelre is ott maradjanak és szigorúan őrködve virradatkor iparkodjanak a barlangokat földeríteni...

...A négyfelé ágazott öt bejáratú másfél öl magas öblös barlangokban, mindenféle emberi és állati hullák heverték a földön, 116 férfi részint a füsttől fulladtan, részint pedig – ki tudja, mily dulakodás és harc közben – leölve-szúrva volt, ezenkívül 27 törökösen öltözött és fátyolozott fiatal nő, hihetőleg az utóbbi időkben e környékről rablás folytán el-eltünedezett leányok voltak – egytől egyig leszúrva, végül a barlangok mélyében hátul 41 ló hullá borítá a talajt... a lőporral mind a négy barlangot felvettették és az egészet a sánczmunkásokkal lehetőleg kiegyenlítették, s azóta e helyet 'Leányvár'-nak, némelyek 'Törökvár'-nak nevezik."¹¹⁰

A Leányvár és a Törökvári dűlő szomszédos területek, ma is használt földrajzi nevek Bajcsán, illetve Bajcsa, Fityeháza és Miklósfá között.

A mondat művébe a szerző talán Zrínyi jelentése alapján illeszthette (ezt említi is az elbeszélést követően), ő még láthatta ezt az iratot, de azóta ez az adat nem került elő történeti munkákban. A monda semmilyen formában nem szerepel Vándor László tanulmányaiban annak ellenére, hogy szívesen idézi az események érzékletes leírását elbeszélő írásokból (pl. Takáts Sándortól). Ez azt jelenti, hogy nem lelt rá e történet hiteles forrására.

Ha Zrínyi György a parancsnok az eset idején, akkor ez csakis 1574. augusztus 10-e és 1575. december 4-e között lehetett.

1578 tavaszán álltak neki a várépítésnek Bajcsán, Zrínyi György másodszer csak ezután, 1583-1590 között a vár kapitánya. 1578-ban valóban volt török betörés, de nem Kanizsára, hanem a Mura felé.¹¹¹

¹¹⁰ Balogh János i.m. 89-91. oldal

¹¹¹ Vándor László i.m. 321. oldal

6. Törökverő Inkeyek

Sok főúri, középnemesi, kismemesi család esetében emlékezik úgy a nép, hogy birtokaikat a török harcokban szerzett dicsőségért nyerték el. A legtöbb birtokszerző mondában ezek a nemesek a nép közül való parasztokból, jobbágyokból, pásztorokból váltak ki és emeltettek föl rangban és vagyonban hadítetteik alapján. A palini birtokot megszerző Inkey család esetében is élénken emlékeznek e birtokszerző történetre, az Inkeyek minden ága vonatkozásában Zala- és Somogy-szerte.

A mai Nagykanizsán – a földrajzi nevek összeírása idején – Korpavár községben (akkor ide tartozott Palin is, ma mindkettő városunk része) „A Basa-kút” mondájára utaló megjegyzést olvashatjuk: „*Basa-kut. Ennél a forrásnál vágta le egy török basa fejét Inkey báró őse, aki kanász volt. A basa vizet kért, ő a forrásra mutatott. Mikor a basa lehajolt, a kanász levágta a fejét. Jutalmul akkora területet kapott, amekkorát egy nap alatt körül tudott lovagolni. A monda szerint így jutottak az Inkeyek a 70 ezer holdas földbirtokhoz.*”¹¹²

Gutorföldén így mesélték: „*Mikor vót a török, vót egy kanász, őrzött. A török fővezér járt, elment egy hegy elé, hol az Inkey, a pásztor őrzött. Kérte, hogy vezesse a vízhoz, ojjan szomjus. Mikor ivott, a kanász meg fejbévágta, hogy meghalt. Ezért az Inkeyek azt atták, 48 órai körüllovaglásra, amit elért, az övé lehetett. Ammeg paripával igen nagy vagyont megkerült magának...*”¹¹³ Az adatközlő – valószínűleg nagykanizsai családi kapcsolatokkal rendelkező személy – ismerte az Inkeyek átka történetét is.

Csönyeföldén a Basa-úton „*vágta le egy török basa fejét egy kanász. Jutalmul akkora földet kapott a királytól, amekkorát a basa elfogott lovával körül tudott egy nap alatt járni.*”¹¹⁴

Náprádfán (Zalatárnok része) „*a Török csapáson még akkor kanász Inkey báró itt csapta le a pogányvári török basa fejét.*”¹¹⁵

Pogányszentpéteren (Nagykanizsától nyugatra, mintegy 10 km-re fekvő somogyi faluban) is ismert a történet: „*Ugy beszéltek a régiek, hogy a török basa vizet kért. Ezek kanászok lehettek, ezek az Inkeyek valamikor. Mutatta,*

¹¹² Zala megye földrajzi nevei 561. oldal 236/64. tétel

¹¹³ Magyar Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára Za IX. 68. (Másolat található a Thúry György Múzeumban.) Adatközlő Tirászi János (85 éves), Gutorföldre. Gyűjtő: Knézy Judit

¹¹⁴ Zala megye földrajzi nevei 459. oldal 193/53. tétel

¹¹⁵ Zala megye földrajzi nevei 200. oldal 81/121. tétel

hogy itt van egy forrás. S azt mondják, hogy ivott a török basa, a kanász levákta a fejit. S azt így szerezte a vagyonát.”¹¹⁶

„Azt mondták, hogy ott, a Pete-kútnál, hogy ott ütötték agyon a törökbasát. A Kisberki résznél a halastónál – mások így mondták. Az öregaptyuk vót a kanászszámadó, az ütötte le. Lovat kapott s amennyit be tudott szaladni a lóval, az az övüké. Én tőlük (mármint az iharosberényi Inkeyektől) nem mertem kérdezni, csak a falusiaktól hallottam.”¹¹⁷

Inkén, Iharosberényben és Berzencén is több változatban ismert volt az a történet, amelyet még magam is dédapámtól, nagybátyámtól és más idősebb rokonaimtól halottam.

Néhány változatban, valószínűleg az Inkey-birtokok nagyságát mérlegelve, az elbeszélő váltott lovakra gondol, és három nap alatt bejárt földet említ. A mondákban szereplő lójársnyi terület valós mértékegység volt abban a korban, amikor a szántó területére az eke, a rétére pedig a szekér mértékegységet is használták. Távolság és területi mértékegységet is érthettek alatta – vidékenként különböző nagyságban.

A történetek eszmei mondanivalója azonos: a szegény parasztból is lehet úr, ha azt kiérdemli a haza szolgálatában, s ehhez rettenetes bátorság kell. Igazolásul: Iharosberényben emlékeztek egy zsúptetős parasztházra a kastély udvarán, amely a vélekedések szerint az Inkeyek kanász számadó őseinek háza lehetett, s csak az utolsó Inkey gróf bontatta le. A kanászházzal kapcsolatban azonban más történeteket is ismer az iharosberényi nép (közük szerelmi vonatkozásúakat is), amelyekre most nem térhetek ki.

Ha kanászként nem is, a törökök ellen harcoló nemesekként jól ismertek az Inkeyek ősei Somogyban és Zalában. A berzenczei birtokok után Berzenczei, majd Inkei (Inkey)¹¹⁸ előnevű Lóránthfy család, amely később Inkey családként vonul be a 17-18. század magyar történetébe, valóban szerzett dicsőséget és birtokot a török hódoltság korában. A család egyik őse, Inkei Ferenc, „a légrádi legények bakmáisztere”, Fejes hadnaggyal és

¹¹⁶ Magyar Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára Za IX. 68. (Másolat található a Thury György Múzeumban.) Adatközlő Mód János (60 éves), Pogányszentpéter. Gyűjtő: Knézy Judit

¹¹⁷ Magyar Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára Za IX. 68. (Másolat található a Thury György Múzeumban.) Adatközlő Tóka Pál (62 éves), Pogányszentpéter. Gyűjtő: Knézy Judit

¹¹⁸ Az i-s és y-os írásmód következetlenül volt használt a 17-18. században még ugyanazon családnevek esetében is.

Iharossy¹¹⁹ Pál zászlótartóval részt vett 1675-ben nyolc török úr lekaszabolásában, amelyért nemhogy megjutalmazta, hanem elmarasztalta a csáktornyai német parancsnok, hiszen ő és társai cselekedetükkel a törékeny békét veszélyeztették. (Csak Batthyány menekítette meg saját fennhatóságú katonai törvényszéke elé hozva át a „vétkeket”.) Inkey (Lóránth) Ferenc részt vett Kanizsa 1690-es visszafoglalásában is.¹²⁰

7. A kőkecske

A mondák terjedésének módját jól példázza a Nádasdon (Vas megye) gyűjtött történet. Rétvári Albin tanárnak, önkéntes néprajzi gyűjtőnek 1952-ben Kemenesi Jenő 48 éves adatközlő mesélte, aki 1941-ben hallotta az akkor 80 éves Subosits Jánostól *A kőkecske* történetét. Subosits János mint őrző gyermek hallotta azoktól a már akkor 70-80 éves emberektől, akikkel együtt volt.¹²¹ 1952-től az adattár tárolta, tehát a monda első biztos előfordulása a 19. század közepén lehetett.

Íme a történet:

„Valamikor régen, tán az 50-es (1800) években vagy sőt, az előbbi években történt, hogy pecsétes levél jött a töröktől. Hogy minek jött, azt nem tudom. A levélben megírta a török basa, hogy a határba ott és ott lévő haszontalan, semmirevaló kőkecskét vigyék a messzi Törökországba, mert azt ő nagyon látni akarja, a fuvarost busásan megfizeti.

A kőkecske, tudja isten mikor, egyszer a szántás alkalmával került a föld tetejére. Mondják, semmitérő formája volt, de nagyon nehéz volt, az egyik ember dobálta a másik földjére a fakó kőkecskét. Mondták, hogy a gyermek is soka játszottak vele.

Most aztán jött a levél, szekérre került a kecske, így jutott idegen országba, az ismeretlen török úr kezébe.

Aki vitte, amikor megjött, a fáradságáért kapott egy szekér sóval, elmondta, hogy csak egy darabig forgatta, csak forgatta a török a kőkecskét,

¹¹⁹ Iharos jelentős, plébániával rendelkező falu volt a középkorban, ma is létezik Iharosberény és Inke mellett. Lehetséges, hogy Iharossy Pálnak itt volt birtoka.

¹²⁰ Takáts Sándor: A magyar múlt tarlójáról (Budapest, 1929.) Ebben említi a történetet Darabos Miklós légrádi főkapitány 1675. szeptember 26-i jelentéséből idézve, de idézi dr. Károlyi Attila is az Inkey breviáriumban (Nagykanizsa, 21. oldal).

¹²¹ Magyar Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára, 1544. Kőkecske (török monda). Rétvári Albin általános iskolai tanár, Nádasd (Vas megye), 1952.

aztán egy kulcsot vett elő és kinyitotta a kecske hátulját, aztán csak dőlt belőle az arany.

Aztán a vivő megkapta a szekér sót, s csak egész úton bánkódott, hogy a sok kincset milyen könnyen odaadta.

A gyűjtő megjegyzése: A történetet kétféle variációban ismerik, s úgy tudom, más vidéken is ismeretes. A másik változat abban különbözik, hogy

- pontosan megjelöli a kőkecske lelőhelyét Tábor-hegyen,

- nem levél jött, hanem egy állítólagos török úr /török basa/ térképpel kezében. Pontosán megtalálta a kecskét s kérte az embereket, vigyék Kanizsára, s ott nyitotta ki és fizette az embereket a kecskében lévő aranyból.¹²²

A monda közölt szövegében nem szerepel helységnév, a gyűjtő megjegyzése azonban Kanizsára utal, a változat szerint ide hozták el a kőkecskét egy török úrhoz. Kérdés, melyik Kanizsára. A mai város 1600 és 1690 között török erősség volt, s a kanizsai basa kincseivel kapcsolatosan több monda is ismert. (E füzetben néhány olvasható.) Ide köti a történetet az is, hogy Nádasd a Kanizsát is birtokló Nádasdy család első birtokközpontja (13. század). Kanizsával Nádasdy Tamás, majd felesége, Kanizsai Orsolya 1532-1566 között rendelkezett.

A történet tehát azon változatban, amelyben Kanizsa is előfordult, abban az időben játszódhatott, amikor Nádasd és vidéke magyar, Kanizsa pedig török kézen volt.

Végezetül

Bár több mint húsz mondát olvashat különböző szövegváltozatokban ebben a füzetben az érdeklődő, s minden bizonnyal kimarad még legalább ennyi. A gyűjtés folyamatos, és igyekszem rendszeresen közzé is tenni e történeteket.

Hadd biztassam hát arra minden olvasómat, hogy a családjában forgó történeteket szedje össze, kérdezze ki, írja le, s juttassa el közgyűjteménybe (múzeumba, könyvtárba, levéltárba) függetlenül attól, hogy nagy események, híres emberek a szereplők vagy a család, a falu, a városrész tagjai. Ezekre a morzsákra is szüksége lesz az utókornak.

¹²² Magyar Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára, 1544.

A mondákban említett földrajzi nevek Nagykanizsa határában (vázlatos megjelenítéssel)

A térképet a szerző készítette az alábbi altérképek felhasználásával:

Dél-Zala turistatérképe. Wandkarte; tourist map; carte touristique.
Cartographia, Budapest, 1999.

„Harmóniában a természettel: Pannonhát Tájpark”. Nagykanizsai
Kistérség Többcélú Társulása, Nagykanizsa, 2005.

Zala megye földrajzi nevei. Zalaegerszeg, Zala Megyei Tanács,
1964.

Nagykanizsa, Bajcsa, Korpavár, Miklósfá térképei

5.
Leltár 2020

Halls István Városi Könyvtár
Nagykanizsa

0 000002 906331

ISBN 978 963 89018 2 8

9 789638 901828